

Södertörns Högskola

Genusvetenskap påbyggnadskursen

Vt 2005

En steril reproduktion?

- *en analys av normerna kring
adoptivföräldraskapet*

Maria Hulth & Madeleine Stigar

C-uppsats i Genusvetenskap

Handledare: Helena Bergman

ABSTRAKT

Vårt syfte är att visa på de normer rörande adoptivföräldraskap som finns i Statens nämnd för internationella adoptionsfrågors (NIAs) handböcker och tidskrift *NIA informerar*. Utifrån queerteorins principer om exkludering och inkludering och forskarens Michael Lipskys teori om närbyråkrater har vi vaskat fram hur normen för adoptivföräldraskapet konstrueras utifrån det biologiska föräldraskapet som ideal.

Barnets bästa är den princip som det genomgående hänvisas till i materialet för att motivera kärnfamiljen som norm. Dock är denna princip aldrig definierad men ges innebörd genom NIAs kriterier för adoptivföräldraskapet. Normen för adoptivföräldraskapet är kortfattat den heterosexuella kärnfamiljen.

Sökord: Adoption, föräldraskap, adoptivföräldraskap, norm, heteronormativitet, närbyråkrater, queerteori, biologiskt, konstruerat, kärnfamilj, tvåsamhet, sexualitet, Statens nämnd för internationella adoptioner (NIA), Myndigheten för internationella adoptionsfrågor (MIA)

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	1
BAKGRUND	1
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	2
TEORI.....	2
FORSKNINGSLÄGE.....	5
METOD.....	10
<i>Presentation av källmaterialet.....</i>	<i>10</i>
<i>Tillvägagångssätt</i>	<i>12</i>
<i>Arbetsgång.....</i>	<i>13</i>
<i>Källkritik.....</i>	<i>13</i>
<i>Disposition.....</i>	<i>14</i>
BAKGRUNDSINFORMATION OM ADOPTIONER OCH NIA	15
HUR EN ADOPTION GÅR TILL	16
NIA SOM AKTÖR	17
ANALYSDELEN	18
NORMBÄRARNA	18
<i>Barnets bästa.....</i>	<i>18</i>
<i>Det föränderliga barnets bästa.....</i>	<i>20</i>
<i>Likriktning.....</i>	<i>21</i>
<i>Att kringgå systemet.....</i>	<i>25</i>
NORMEN	29
<i>Paret.....</i>	<i>29</i>
<i>Delat ansvar.....</i>	<i>32</i>
<i>Samlivet – en steril reproduktion.....</i>	<i>34</i>
<i>Tvåsamhetens problem.....</i>	<i>36</i>
<i>Föräldern/individens.....</i>	<i>37</i>
<i>Skötsamhet.....</i>	<i>38</i>
<i>Den biologiska klockan i en steril kropp.....</i>	<i>38</i>
<i>Den normala personligheten.....</i>	<i>40</i>
<i>Motivet – biologi vs konstruktion.....</i>	<i>41</i>
<i>Inga lik i garderoben.....</i>	<i>43</i>
<i>Presens perfekt.....</i>	<i>45</i>
<i>Släktens och omgivningens inställning.....</i>	<i>46</i>
<i>Den ideala familjen.....</i>	<i>47</i>
NORMAVVIKARNA	49
<i>Ensamstående.....</i>	<i>50</i>
<i>Homosexuella sökande.....</i>	<i>52</i>
<i>Osynliggörande och exkluderande.....</i>	<i>53</i>
<i>Den problematiska annekteringen.....</i>	<i>54</i>
<i>Fysiska och psykiska exkluderingsfaktorer.....</i>	<i>58</i>
<i>Funktionshindrade.....</i>	<i>60</i>
<i>Invandrare.....</i>	<i>62</i>
<i>De obekväma adoptionssökande.....</i>	<i>63</i>
AVSLUTANDE DISKUSSION.....	65
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING.....	68
KÄLLMATERIAL	68
LITTERATUR.....	68
INTERNETKÄLLA	69

INLEDNING

Bakgrund

Vår uppsats tar sin början i ett intresse för familjepolitik i dagens Sverige. Vi är intresserade av vilka normer som råder kring hur en familj ska vara och hur dessa normer speglas i, och även präglar lagstiftningen som finns på området. Familjen är i högsta grad ett debatterat ämne, såväl i politiken som inom vetenskapen och även på en vardaglig nivå. I takt med att samhället förändras och att andra familjekonstellationer än den traditionella kärnfamiljen erkänns som legitima, förändras även normerna och lagstiftningen.

Som exempel på detta kan nämnas sambologstiftningen som kom till för att kunna ge sammanboende liknande legala rättigheter som gifta makar (jämför exempelvis Trost i antologin *Nätverksfamiljen* 2003:63-81). Detta kan förstås som att det inte längre endast är äktenskapet som är det enda legitima familjeförhållandet, men visar också på en statsapparat med avsikt att reglera familjelivet.

Vem som räknas som rättslig förälder till ett barn eller vad det innebär för föräldern ifråga om skyldighet till omvårdnad o.s.v. är fastslagit i lagarna. En förälder kan bli fråntagen sin rätt att ta hand om sitt barn om den anses olämplig eller bristande i sin förmåga till omvårdnad av detta barn.

Vid adoption finns dock denna ytterligare aspekt som är statligt styrd, nämligen själva möjligheten att få bli förälder. En sökandes lämplighet som förälder utreds på förhand av socialtjänsten i en komplicerad process, vilket skulle vara en omöjlighet för staten att reglera i fråga om biologiskt föräldraskap. Denna lämplighet inrymmer en mängd kriterier för vad staten anser kännetecknar en bra förälder. Staten skapar således en normativ bild av familjen som de ansökande sedan jämförs med.

Vi är intresserade av hur denna bild kan relateras till forskning och idéer kring familjelivet och även omvänt hur staten på ett normativt sätt försöker påverka dessa föreställningar.

Vad är normen för en familj i dagens Sverige? Vad krävs för att du ska få vara förälder om du inte själv kan få biologiska barn? Normen för detta har varierat under tidens gång. Exempelvis kan homosexuella, ensamstående eller i par, prövas som adoptivföräldrar sedan 2003 vilket tidigare var förbjudet enligt lag. Vad är då en bra uppväxtmiljö för ett barn

enligt den svenska staten? Vilka direktiv finns det till de socialtjänstemän som skall genomföra hemutredningar hos de personer som önskar adoptera?

Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor (NIA) ger ut tidningen *NIA informerar* och *Internationella adoptioner - Handbok för socialnämnder*. Dessa två utgör ett bra källmaterial för att fånga diskursen kring familj/föräldraskap. Vi kommer längre fram i inledningen att göra en kort presentation av denna aktör.

Syfte och frågeställningar

Vårt syfte med uppsatsen är att undersöka hur normer kring föräldraskap och familj konstrueras i statens (NIAs) kriterier för adoptionssökande. Vi vill även undersöka socialtjänstens roll då dessa kriterier ska tillämpas i utredningarna av de adoptionssökande. Våra frågeställningar blir således; vilka principer och normer kan sägas ligga bakom tankarna om adoptivföräldraskapet och hur gestaltas detta i materialet.

Teori

Vi kommer att använda oss av teorier som diskuterar och problematiserar begreppen familj, förälder och föräldraskap utifrån ett heteronormativitetsperspektiv samt teori kring socialtjänsten som aktör.

Queerteorin ifrågasätter heterosexualiteten som norm. Denna teori bygger på att dekonstruera sexualiteten och särskilt heterosexualiteten och ta bort det naturliga i denna kategori. Dessa teoretiker anser att heterosexualiteten på samma sätt som homosexualiteten är något skapat och något som gång på gång omskapas i vårt samhälle. Kritiken av heteronormativitet är grunden i queerteorin. Queerteoretikern Tiina Rosenberg förklarar i sin bok *Queerfeministisk agenda* heteronormativitet så här:

Heteronormativitet är enkelt uttryckt antagandet att alla är heterosexuella och att det naturliga sättet att leva är heterosexuell. Med begreppet heteronormativitet åsyftas i forskningssammanhang de institutioner, strukturer, relationer och handlingar som vidmakthåller heterosexualitet som något enhetligt, naturligt och allomfattande. Heteronormativitet grundar sig på synen på binär könsuppfattning och en hegemonisk heterosexuell norm. Heteronormativitet är aktivt normerande, och allt det som faller utanför stämplas som avvikande och är/blir därmed fel (Rosenberg 2002:100).

Enligt Rosenberg har heteronormativiteten två bärande principer:

1. Uteslutningen av avvikelser ur normen med uppdelningen i kategorierna vi-de
2. Assimileringen genom införlivandet av avvikelser i normen (Rosenberg 2002:102).

Uteslutningen går ut på att definiera och exkludera det som inte tillhör normen.

Heteronormativiteten möjliggörs just genom att det inte är homosexualitet, vilket kräver en definition av vad som är homosexualitet och även att det utses som avvikande. Men trots detta är det homosexualiteten som en sexualitet som syns, inte heterosexualiteten eftersom den bara står som det normala att bli jämförd emot. Den andra principen, assimilering, har som metod att avväpna det avvikande genom att roffa åt sig det som definieras annorlunda till att bli en del av normen. Det som är avvikande blir därför en osynlig kategori som trots detta ständigt stämplas som avvikande. Det paradoxala är att som avvikande har du förlorat din position som ifrågasättare av normen genom att du assimilerats in i den, även om du samtidigt aldrig kan existera på samma premisser inom den. Normen annekterar avvikare på normens egna villkor (Rosenberg, 2002:102). Som vi kommer visa i forskningsläget använder sig Jens Rydström sig av liknande tankegångar.

I vårt uppsatsarbete kommer dessa principer vara en del av våra analysredskap genom att det är en förfining/fördjupning av kategorierna inkludering och exkludering som kommer att vara vårt stora sorteringsinstrument (se vidare under metod). Så som vi ser det är dessa principer viktiga för att synliggöra hur heterosexuella normer skapas och göms i vårt material. Vi kan genom dessa principer utträna hur heterosexualiteten görs som norm och vilka metoder som används för att dölja detta. Vi anser att dessa principer även går att överföra på vissa andra normavvikande faktorer när det gäller familjebildning som inte nödvändigtvis behöver vara sexualitet. Här går metod och teori samman då tidsperspektivet erbjuder oss en möjlighet att diskutera vad det betyder att vissa utpekade problem som tidigare har varit exkluderingsfaktorer senare har assimilerats in i normen av vad som är den perfekta adoptivfamiljen.

Till sin hjälp har staten socialtjänsten som genom sitt inflytande i adoptionsutredningarna kan välja vilka familjer som är goda nog att ta emot ett adoptivbarn. Därför blir det relevant för oss att använda oss av teorier som behandlar mötet mellan medborgarna och tjänstemännen.

Den amerikanske forskaren i statsvetenskap Michael Lipsky har i boken *Street-level Bureaucracy* skrivit om individens problematiska förhållande till och möte med de delar av den offentliga sektorn som han benämner som "street-level bureaucracies". (Vi kommer fortsättningsvis att använda oss av termerna "närbyråkrater" och "närbyråkratier" då vi talar om Lipskys street-level bureaucrats och street-level bureaucracies). Dessa är de områden som t.ex. skola, socialtjänst, polis, domstolar o.s.v. där de anställda tjänstemännen interagerar direkt med medborgarna och där dessa tjänstemän har stor beslutsmyndighet över vilka som ska sanktioneras deras tjänster (Lipsky, 1980:xi).

Lipsky argumenterar för att statlig policy inom dessa områden bäst ska förstås som att den faktiskt skapas i mötet mellan närbyråkrater och dess klienter (Lipsky, 1980:xii). Den policy som utformas av beslutsfattare verkställs inte av desamma och kommer därför vid tillämpningen kunna påverkas av dem som verkställer. Lipsky poängterar alltså det maktutrymme och handlingsfrihet som de som arbetar i dessa områden har i förhållande till officiella policys, lagar och regler.

Street-level bureaucrats are major recipients of public expenditures and represent a significant portion of public activity at the local level. Citizens directly experience government through them, and their actions *are* the policies provided by government in important respects (Lipsky, 1980:xvi).

Lipsky understryker att dessa närbyråkrater karaktäriseras av att de har stor handlingsfrihet i fråga om att själva modifiera policys. För vårt fall blir detta relevant på det sätt att socialtjänstens uppgifter och särskilt en hemutredares uppgifter på ett liknande sätt kännetecknas av att just ha detta handlingsutrymme. Detta handlingsutrymme tillåts i dessa fall därför att situationerna ofta är för komplexa för att kunna lösas av skrivna riktlinjer och det handlar dessutom om möten med verkliga personer varför den mänskliga aspekten måste kunna bemötas (Lipsky, 1980:15). Här menas att dessa yrkesområden per se är utformade för att just verka i ett fält mellan de faktiska, statiska regelverken och policydokumenten, och den mänskliga sidan som realiserar i mötena mellan tjänstemännen och de faktiska medborgarna. Lipsky menar att klienterna i närbyråkratier är ofrivilliga klienter. Detta därför att närbyråkratierna ofta erbjuder nödvändiga tjänster som inte kan tillgås någon annanstans. Detta innebär att klienterna inte kan ifrågasätta dessa tjänster eller de krav som ställs på dem för att få tillgång till dem (Lipsky, 1980:54-55).

Lipsky menar att närbyråkraterna har makt över sina klienter på fyra olika sätt

1. Makt att i mötet med klienten kunna sanktionera tjänster eller förmåner eller att neka dem desamma
2. Makt att kunna bestämma över hur klientmötena struktureras (plats, tid o s v)
3. Att lära ut klientrollen
4. Hur man kan kringgå systemet, när de väljer att ge information om detta eller inte (Lipsky 1980:60-64).

Vi kommer att använda oss av punkterna, 1,3 och 4 i vårt analyserande av socialtjänstens roll i förhållande till de adoptionssökande. Punkt nummer 2 är självfallet en viktig del även för hur adoptionsprocessen går till men vi har svårt att utifrån vårt källmaterial kunna analysera detta eftersom materialet inte utgår från faktiska fall. Punkt 1 handlar om makten att kunna ge ett medgivande eller inte i adoptionsutredningen. Denna punkt är grundläggande i och med att det är i själva nekandet eller godkännandet som normen om den perfekta adoptionsfamiljen görs och reproduceras. Denna punkt kommer således att finnas med, även om den inte ständigt uttalas, genom hela uppsatsen. Punkt 3 och 4 kommer vi att utgå mer konkret ifrån i vårt analyserande av socialtjänstens roll som normbärare och normskapare.

Lipskys teorier kring socialtjänsten går på många sätt hand i hand med queerteorin. Då queerteorin teoretiskt analyserar normen genom dess inkluderande och exkluderande av avvikelser, menar vi att Lipsky mer konkret kan visa på socialtjänstens roll i denna process. Assimileringen, som är en av queerteorins principer, blir genom Lipsky verklighet genom att socialtjänsten verkar i normens tjänst i assimilering av den initialt barnlösa och därför avvikande adoptivfamiljen. Queerteorin kombinerat med Lipsky menar vi går att överföra på andra faktorer som handlar om normskapande och då nödvändigtvis inte enbart sexualitet. Normer om föräldraskap och familj styr även hur exempelvis ensamstående måste förhålla sig till tvåsamheten eller hur funktionshindrade måste förhålla sig till funktionsdugliga. Genom att analysera källmaterialet utefter dessa teoretiska ramar vill vi inte enbart diskutera de aspekter som anses avvika från normen, utan främst definiera normen och lyfta fram den för analys.

Forskningsläge

Vi kommer att behöva titta åt olika håll för att kunna fånga in forskningsområdet. Vi kommer att försöka relatera vår forskning till annan forskning kring hur staten och det offentliga

samhället agerar i frågor gällande familjen, adoptionsfrågor och föräldraskap. Ur detta vill vi hitta den forskning som på ett eller annat sätt kan relateras till vår uppsats och vi har inte för avsikt att ge en fullständig bild av dessa fält.

Vi kommer inledningsvis att diskutera forskning kring hur staten både genom lagstiftning och genom socialtjänsten reglerar familjelivet. Därefter kommer vi att ta upp de normer i fråga om familjefrågor som genomsyrar statens agerande.

Forskaren Anna Singer för i sin avhandling *Föräldraskap i rättslig belysning* en diskussion kring rättsligt föräldraskap ur fler perspektiv än det gängse biologiska. Hon diskuterar och problematiserar även principen om barnets bästa och vad den har och har fått för verkningar i utformningen av lagar om föräldraskap.

Hennes främsta syften med avhandlingen är att ”analysera innebörden av barnets bästa som rättslig målsättning i gällande svensk rätt” samt att ”klarlägga principerna bakom den gällande regleringen av föräldraskap i svensk rätt” (Singer, 2000:33).

Principen om barnets bästa är något som återkommer ofta i det källmaterial vi använder oss av varför vi menar att en diskussion kring vad barnets bästa innebär är av vikt för vår uppsats. Även hennes analys av föräldraskap som någonting föränderligt, som någonting historiskt och kontextuellt, men ändå något som uppfattas och definieras lagmässigt utifrån ideologier om ett naturligt, biologiskt föräldraskap, har relevans för en diskussion om adoptivföräldraskap (Singer, 2000:33-34).

En annan studie som fokuserar på statens normgivande funktion i familjefrågor har gjorts av Jens Rydström. Han har i sin artikel ”Gives för undantagsmänniskor ingen undantagsställning” problematiserat statens roll i familjefrågor, och då särskilt när det gäller partnerskapslagen. För vår egen studie blir kopplingar till Rydström och Singer intressanta eftersom adoptivföräldraskap är en företeelse som går emot den rådande uppfattningen av föräldraskap som något biologiskt determinerat, som något av naturen givet. Då Singer problematiserar det rättsliga föräldraskapet diskuterar Jens Rydström partnerskapslagens både subversiva inverkan på äktenskapet samtidigt som en inkludering av densamma kan stärka äktenskapet som norm.

Rydström skriver i sin artikel att vi i Norden har en stark lojalitet mot staten, att det faktiskt inte finns någon språklig skillnad mellan samhälle och stat. Han menar att det finns en stark konsensustradition där välfärdsstaten konstrueras genom ett inkluderande men även ett subtilt normerande system (Rydström 2002:193).

När staten ändrar inställning i en fråga kan man alltså förvänta sig att medborgarna accepterar kursändringen relativt snabbt i våra länder [...] Anders Berge har för Sveriges del visat hur socialförsäkringarna utformades så att medborgarna både fick stöd av samhället och uppfostrades till att anpassa sig till en norm av skötsamhet. På liknande sätt kan hävdas att partnerskapslagarna är ett uttryck för en välment uppfostrande ansats från de nordiska länderna (Rydström, 2002:193).

För vår del blir detta en viktig utgångspunkt då det visar på vilken stark ställning staten har som normskapande aktör. Rydström diskuterar vidare om så kallade alternativa familjebildningar. Han menar att dessa inte behöver vara en efterrapning av den traditionella (essentiella) familjen utan kan vara en subversiv kraft som utmanar normen. Det finns en tydlig dubbelhet i detta resonemang. Partnerskapet både utmanar normen samtidigt som det sker på normens villkor. Detta går att direkt koppla till queerteorins analysverktyg om exkludering/inkludering. Då en annektering sker och de homosexuella läggs till normen ifråga om äktenskap, utvidgas begreppet och får till en viss del ny innebörd (jmf Rosenberg 2002:102). Rydström diskuterar det så här:

Och genom en akt av offentligt erkännande kan den katakretiska¹ benämningen fyllas med ett innehåll och en betydelseförskjutning kan äga rum, en betydelseförskjutning som påverkar både den gamla och den nya betydelsen av ordet (Rydström 2002:202)

Denna betydelseskjutning omdefinierar familjen och Rydström ställer sig frågan om det är detta som sker när partnerskapslagarna ruskar om familjedefinitionen. Han anser att staten i de nordiska länderna genom sitt omhändertagande av individerna har försvagat familjen och han ser att det i denna försvagning finns ett svar på varför staten är så rädd för att släppa reproduktionen fri. Vår tolkning av detta är att de nordiska staterna med sina starka sociala skyddsnät har urholkat familjen som en omsorgsenhet, varför det blir viktigt att lagmässigt reglera familjen som reproduktionsenhet för att den inte ska upplösas.

”Samhällets fortbestånd” är i själva verket ett tungt ansvar som staten lägger på de heterosexuellas axlar, och som vi har sett finns en tämligen begränsad vilja att delegera detta ansvar till andra än den heterosexuella kärnfamiljen (Rydström 2002:203).

¹ ”Användandet av ett ord i bestämd motsats mot dess allmänna eller ursprungliga betydelse (Jens Rydström, 2002:202)”

Trots denna ovilja från staten att ge andra än heterosexuella möjligheten att bli föräldrar har det ju ändå skett förändringar på så sätt att fler än heterosexuella par numer kan erkännas som rättsliga föräldrar. För oss blir detta relevant i vår analys exempelvis i diskussionen om homosexuellas rätt att bli prövade som adoptivföräldrar då detta har varit en process av både total exkludering till en viss inkludering, eller annektering. Vi menar att trots att en annektering kan ske till normen finns det tydliga begränsningar inom den för de nytillkomna. En inkludering i normen blir inte en för alltid glömd exkludering. Det handlar om att stå utanför normen inom den.

Rydströms analyser av samhället och dess inställningar till andra familjekonstellationer har betydelse för vår egen studie där vi vill diskutera statens kontrollerande av de familjer som uppkommer genom adoption. En annan slags familjebildning som direkt är konstruerad och styrd av staten är fosterfamiljen. I dessa fall är det socialtjänsten som har det yttersta ansvaret för uppkomsten av dessa familjer. Detsamma gäller vid de hemutredningar som föregår en adoption. Socialtjänsten är alltså även här med och beslutar i frågor som direkt kommer att leda till hur dessa familjer kommer att konstitueras. Ingrid Höjer har skrivit en avhandling som heter *Fosterfamiljens inre liv*. Hon har genom enkäter och intervjuer med fosterföräldrar sökt kunskap kring: ”vad som händer när en vanlig familj blir en särskild sorts familj (Höjer, 2001:2)”. I hennes syftesformulering finns tankar kring att fosterföräldraskapet är ett annat slags föräldraskap där den biologiska kopplingen saknar betydelse (Höjer, 2001:2). Likheten mellan adoptivfamiljen och fosterfamiljen är just biologins frånvarande och socialtjänstens närvarande. Hos fosterfamiljen, där barnet inte är juridiskt knutet till barnet, är socialtjänsten yttersta ansvarig för barnet under hela vistelsen och detta struktureras med avtal gällande praktiska och ekonomiska förhållanden (Höjer, 2001:2). I adoptivfamiljen är socialtjänsten enbart närvarande i utredningssyfte inför föräldraskapet som efter adoptionen likställs helt med det biologiska.

Höjer diskuterar föreställningen kring familjen som en behandlingsmetod, det är positivt för ett barn att bo i en familj och det gör att barnet utvecklas på ett gynnsamt sätt. De barn som placeras i ett fosterhem ska kompenseras genom att hemmet ska vara fullständigt, d.v.s. bestå av två makar (Höjer, 2001: 15). Höjer påpekar att det inte finns några exakta kriterier för vad som är en bra fosterfamilj och att det därför lämnas ett stort tolkningsutrymme för de socialtjänstemän som utser dessa. ”Trots bristen på anvisningar och tydliga kriterier, grundar sig oftast föreställningen om den goda fosterfamiljen på bilden av en intakt och välfungerande kärnfamilj, där mor och far och barn lever ett gott liv tillsammans

(Höjer 2001:15). Höjer hänvisar till Norge där det finns en uppfattning om att två föräldrar kan ge ett barn en bättre uppväxt än en ensam och att de där söker familjer som innefattar ett gift eller sammanboende par. Hon menar att denna föreställning även gäller för Sverige (Höjer, 2001:15). Vi tycker att dessa tankar kring familjen som behandlingsmetod är intressanta och går att överföra på adoptionsutredningen. Till skillnad från fosterhemsplaceringarna finns det i adoptionsprocessen mer eller mindre tydliga kriterier för hur den goda familjen ska se ut. Dock ter sig uppfattningen kring den goda familjen vara densamma.

Eftersom vi även är intresserade av att komma åt de normer och föreställningar som kan sägas ligga bakom de beslut staten tar i familjefrågor och även de normer som präglar den praktiska tillämpningen av dessa beslut, är det av vikt att även undersöka vad tidigare forskning kring detta har att säga.

I boken *Seendet och seendets villkor* av Lars Dahlgren och Kenneth Hultquist finns en artikel av Baldur Kristjánsson som heter ”Varandets barndom – (be)varandets barnforskning: Om mötet mellan en föränderlig värld och en statiskt världssyn”. I denna diskuterar Kristjánsson föreställningen som finns, både inom forskningen och bland allmänheten, om: ”att det någon gång har funnits en mönsterbarndom och mönsterfamilj, och dagens dito ses som falnande kopior av den äkta varan” (Kristjánsson 1998:39). Denna mönsterfamilj är synonym med kärnfamiljen som Kristjánsson definierar som en konstellation där en man och en kvinna lever tillsammans med barn och pappan försörjer och mamman tar hand om hemmet. Enligt Kristjánsson har denna form egentligen bara existerat under industrialiseringens glanstid som generellt var mellan 1920-1960, dock aldrig i samma land under så lång tid. Denna historiskt korta period står ändå som den traditionella (tidlösa) familjeordningen och formar våra varseblivningar och tolkningar. ”Den har övertagit den mytiska stamfamiljens position som den klassiska familjen påkallad av den naturliga ordningen” (Kristjánsson 1998:45). En tanke som även finns hos Singer och Höjer. Kristjánssons poäng är att det är mycket viktigt att samhället, politiker och myndigheter, följer med i utvecklingen och inte försöker återskapa något som med Kristjánssons ord är en chimär. Han menar att politiker och myndigheter måste stötta det nya familjeliv som håller på att växa fram. ”Att vrida klockan tillbaka enbart för familjen är en omöjlighet. Hela samhällsorganisationen skulle följa med” (Kristjánsson 1998:59).

Kristjánssons tankar kring myndigheternas roll i skapandet av en familj och vad dessa familjeföreställningar bygger på, blir intressanta för vår egen uppsats. Samhället som normskapande aktör är även något som den historiska antologin *Familjeangelägenheter* (red

Helena Bergman & Peter Johansson) diskuterar. Med hjälp av historisk forskning kring hur staten har agerat i olika familjepolitiska frågor i början och i mitten av 1900-talet har författarna kunnat visa ”att det existerar ett glapp mellan politikens ideal och den vardag som människor lever i” (Bergman & Johansson 2002:17). Samhället genomsyrades av en manlig försörjarnorm vilket ledde till att de politiska besluten och tillämpningen av dessa beslut utgick från denna norm, trots att samhället kanske hade tjänat på att handla annorlunda (se exempelvis Lena Eriksson i Bergman & Johansson 2002:81). Med detta i åtanke i vårt eget uppsatsskrivande blir det lättare att skåda vår egen tidsålder med kritiska ögon då normer kring föräldraskap som vi tror är förankrade i en levd verklighet faktiskt också kan sakna grund. Genom att adoptivföräldraskapet är något av staten konstruerat blir det intressant att se vilka föreställningar som döljer sig bakom normen och om det redan i nuet finns en möjlighet att genomskåda dessa. Vi kommer inte att kunna jämföra vårt material med en levd verklighet men vi kan undersöka om det finns föreställningar kvar som bygger på tankar som exempelvis Kristjánsson anser saknar verklig förankring. Dessutom har vi med dessa glasögon lättare att se paradoxer och motsägelser i texten som kan synliggöra normer kring föräldraskap och adoption.

En av de starkaste normerna inom heterosexualiteten är föreställningen kring att en tvåsamhet ska resultera i ett gemensamt barn. Ofrivillig barnlöshet diskuteras i en artikel i antologin *Nätverksfamiljer* som heter ”Barnlöshet” av Anders Möller. Han menar att det förutom en förutsättning för artens fortlevnad är barn ett slags ”självförverkligingsprojekt”. Han ställer upp två fertilitetsnormer ”1) alla par bör ha barn 2) alla par bör vilja ha barn” (Möller, 2003:230). Dessa fertilitetsnormer blir relevanta för vår uppsats eftersom adoptivföräldraskapet också kan sägas förhålla sig till dessa normer. Det föräldraskap som vi undersöker är i sig utanför normen eftersom de flesta inte själva kan reproducera sig utan istället ansöker om adoption.

Metod

Presentation av källmaterialet

Vi har undersökt material från NIA, ”Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor” som från den första januari 2005 numera är en myndighet och heter ”Myndigheten för internationella adoptionsfrågor” (MIA). Sex adoptionsorganisationer hjälper till med att förmedla barn till sökande som har socialnämndens medgivande. Dessa organisationer är

auktoriserade av NIA som också har tillsyn över verksamheten. Nämnden ska i samråd med socialstyrelsen utarbeta den särskilda information som behövs för bedömning av hems lämplighet att ta emot ett barn i syfte att adoptera det.

Det finns två källmaterial från denna myndighet som är relevanta att undersöka. Den första är *Internationella adoptioner – Handbok för socialnämnder* (som utgetts i tre utgåvor, 1982, 1986 och 1997) på runt hundra sidor som är skrivna som en hjälp för socialsekreterare när de ska göra så kallade hemutredningar inför adoptionsbeslutet. Vi har valt att använda oss av handböckerna från 1982 och 1997 och kommer att referera till dessa genom att endast skriva NIA följt av året och sidan. Utgåvan från 1986 innehöll inte några större förändringar från den tidigaste utgåvan varför vi av utrymmesskäl valde att inte ta med den i undersökningen. Till handboken från 1997 finns numer ett tillägg på ca 4 sidor efter att lagen om att homosexuella har rätt att provas som föräldrar började gälla 2003. I denna handbok beskrivs alla de kriterier som krävs för att få kunna adoptera ett barn mycket ingående.

Utredningen, som handboken är till hjälp för, följer internationella normer, en minsta gemensam nämnare för de flesta länder som berörs. Blanketten som socialarbetaren använder i utredningen bygger på de krav som de olika länderna ställer på de blivande adoptivföräldrarna och handböckerna följer blankettens rubriker (NIA 1982:27).

Blanketten är uppbyggd med följande rubriker: *Tidigare förhållanden, Nuvarande förhållanden, Hälsotillstånd, Personlighet och intressen, Religion/livsåskådning, Äktenskap och relationer till släkt och omgivning, Motiv för adoption, inställning till barn och ungdom, Referenser* (NIA 1982:27-44 och NIA 1997:27-58).

Det andra källmaterialet som kompletterar handboken är NIAs tidning *NIA Informerar* som innehåller artiklar, intervjuer och insändare rörande adoptionsfrågor. Denna skrift kommer sen slutet av 70-talet ut fyra gånger per år och riktar sig främst till de socialsekreterare som har hand om adoptionsfrågor, men även andra intresserade har möjlighet att prenumerera på denna.

Enligt NIA har tidningen varit det organ som kunnat användas för att få ut information till socialnämndens utredare (NIA informerar, 2004:4, s. 3).

Tillvägagångssätt

Vi har ett övergripande intresse för hur staten förhåller sig till och reglerar familjelivet. Detta är ett mycket omfattande ämne varför vi inom ramen för denna uppsats valt att begränsa vårt intresseområde till att handla om internationella adoptioner, eftersom detta är ett fenomen där staten aktivt reglerar själva tillblivelsen av familjer. Regler och lagar definierar kriterier för hur dessa adoptioner går till, men även vilka personer som kan få prövas som adoptanter och vilka krav som ställs på dem. Vi har därför funnit det intressant att undersöka material från NIA därför att vi menar att det kan vara väl lämpat för att fånga in de normer som NIA representerar. Det är även intressant just för att materialet riktar sig till de socialsekreterare som ska tillämpa de policier staten för i frågan.

Vi har i läsandet av handböckerna utgått från de analysverktyg vi lånat från queerteorin som utgår från att normer skapas och upprätthålls genom inkludering och exkludering. Detta har vi gjort genom att i närläsningen av handböckerna undersökt vilka kriterier som ställs upp för hur de sökande ska vara, vad som kan sägas inkludera eller exkludera de sökande till rollen som potentiella adoptanter. Vi har försökt att utkristallisera de explicita krav som de sökande måste leva upp till för att kunna få medgivande, de aspekter som kan sägas möjliggör inkludering. Vi har också velat ta i beaktande de omständigheter som exkluderar både uttalat och outtalat samt de omständigheter vilka genom förhandling kan inkludera trots att de initialt beskrivits som problem.

Efter en närläsning av de olika versionerna av handböckerna, då vi utgått från de mer övergripande analysredskapen om exkludering och inkludering, har vi utkristalliserat tre teman som varit återkommande i materialet; *Normbärarna*, *Normen* och *Normavvikarna* som även är vår kapiteluppdelning.

Dessa teman har vi hämtat inspiration från dels Lipsky (*Normbärarna*) och dels från queerteorin (*Normen* och *Normavvikarna*). Dessa teman har vi sedan använt oss av då vi läst tidsskrifterna. Vi valde att läsa samtliga nummer av NIA Informerar och i läsningen söka efter just de tre teman som vi vaskat fram ur handböckerna. Att vi valde att läsa alla nummer var för att verkligen komma åt en diskussion kring det vi funnit vara centrala ämnen i handböckerna, samt få kompletterande material rörande frågor där innebörden lämnades öppen för egna tolkningar av socialsekreterarna. Tidningen har kommit ut med ca 4 nummer per år sen 1979. Vi har inte hänvisningar till alla tidningar och alla år. Sammanlagt har vi använt oss av 28 nummer. På åttiotalet är alla år representerade utom 1981. På nittiotalet har

vi använt oss av fem år. Under de fyra år som tidningen kommit ut under 2000-talet har vi referenser till alla åren. Varför alla tidningar inte är representerade i uppsatsen beror främst av utrymmesskäl men även för att alla tidningar faktiskt inte innehöll relevant information för vår uppsats.

Genom att relatera de åsikter som speglas i tidningarna till de anvisningar som ges i handböckerna menar vi att vi kan komma närmare de normer som faktiskt appliceras av socialsekreterarna vid hemutredningarna. Vi eftersträvade dessutom att komma åt diskussioner kring förändringar som skett i lagar och praxis rörande internationella adoptioner sedan senaste handboken utkom 1997.

Vi har även valt att göra en jämförelse över tid genom att analysera hur dessa normer har förändrats under den period som materialet givits ut.

Arbetsgång

Vi är två författare till denna uppsats och det har självfallet sina för- och nackdelar. Fördelen med att vara två skribenter är framförallt den stora möjligheten till att testa tankar och idéer genom diskussioner. Analyserna har vuxit fram under genomgången och diskussionerna av källmaterialet vilket har gjort att det är svårt att skilja på vems tankegångar som finns i vilka delar av uppsatsen. Texten har vi sedan skrivit både gemensamt och var för sig. Även om vissa delar har skrivits av den ena har arbetet alltid gjorts samtidigt, det vill säga, vi har suttit på samma ställe och fortsatt diskussionerna under skrivtiden. Det skulle således kännas fel och onödigt att peka ut vem som skrivit vilka delar eftersom tankarna och idéerna är sprungna ur gemensamma diskussioner. Nackdelarna har varit att vi många gånger har fastnat i diskussioner vilket har gjort att arbetet har dragit ut på tiden. När två ska tänka blir det dubbelt så bra men det tar dubbelt så lång tid, som vi brukar säga.

Källkritik

Det problem som vi kan se med hanteringen av vårt material är att vi inte har tagit med vem som har skrivit vad i tidningen *NIA informerar*. Vi har valt att se NIA som en aktör vilket har lett till att vi har behandlat det som skrivs i tidningen som att det är NIAs röst som gör sig hörd. Tidningen är uppbyggd så att första delen består av artiklar som är skrivna av olika

författare. Då dessa författare inte presenteras av NIA själva har vi tolkat det som att det är NIAs egna journalister eller talespersoner. Om det har varit en diskussion kring ett ämne med olika åsikter så skriver vi det. Om det är tydligt att det inte är NIA som står bakom artikeln har vi redovisat detta. I andra delen av tidningen får adoptionsorganisationerna komma till tals vilket är material som vi inte har använt oss av.

Vi har sett på källmaterialet med kritiska ögon vilket har lett till att NIA kanske har fått utstå mer kritik än vad de förtjänar. Vi har analyserat materialet med hjälp av våra analysverktyg vilket ibland har lett till att saker som egentligen är sympatiska framställs som ologiska och paradoxala. Även enligt oss vettiga åsikter gällande ”barnets bästa” t ex har fått utstå kritik eftersom det kan visa på en ologik eller en paradox i sammanhanget. Det kan verka som om vi anser att adoptivföräldrar inte skall utredas överhuvudtaget vilket vi faktiskt tycker. Vi vill genom vår uppsats bara utkristallisera vilka normer som styr dessa utredningar och i och med det vilka föreställningar om familj och föräldraskap som existerar inom NIA och kanske även i övriga samhället.

Disposition

Vi har valt att inleda med ett fristående kapitel som ger generell information om adoptioner och dess historia i Sverige samt om NIA och dess roll vid internationella adoptioner. Detta kapitel är separerat från inledningskapitlet samt analyskapitlet därför att det rör sig om direkt faktagivande information och inte något analyserande från vår sida.

Analysdelen i uppsatsen kommer att struktureras efter de tre teman som vi identifierat genom läsningen av handböckerna. Den första rubriken i uppsatsen – *Normbärarna* – kommer att behandla NIA och socialtjänsten som aktörer i konstruerandet av adoptivfamiljen. Under denna rubrik kommer vi att diskutera NIAs roll som skapare och förmedlare av normer till socialtjänsten, men även socialtjänstens position som normskapare gentemot sina klienter, i vårt fall, de adoptivsökande. Utifrån Lipskys teori om närbyråkrater vill vi även resonera kring den speciella position socialsekreterarna har, där det lämnas utrymme till att vara både normbärare och normskapare. Avslutningsvis kommer vi även att problematisera den speciella maktposition socialsekreteraren kan sägas ha gentemot sin klient och utifrån Lipsky diskutera på vilka sätt detta manifesteras. Exempelvis kommer vi utifrån Lipskys tanke om närbyråkraters möjlighet att fostra sina klienter in i klientrollen att diskutera hur socialsekreterarna på ett liknande sätt kan sägas forma sina klienter. Här kommer även

omständigheter som kan exkludera eller inkludera, beroende av hur den sökande ifråga kan anpassa sig efter det ideal som förespråkas, att diskuteras.

Under den följande rubriken – Normen - vill vi identifiera hur NIA ser på den ideala föräldern/familjen genom att diskutera de krav och förväntningar som NIA formulerar i sitt informationsmaterial. Vi kommer att använda oss av queerteorin för att undersöka hur normen skapas och upprätthålls. De resultat vi kommer fram till i denna del kommer även att fungera som ett underlag för att senare diskutera de som avviker från normen vi utkristalliserat ur materialet. Under den tredje och sista rubriken - *Normavvikarna* – diskuterar vi de faktorer som NIA definierar som avvikande från normen och hur dessa avvikelser kan verka mer eller mindre exkluderande. Vi kommer exempelvis att diskutera hur ensamstående representeras i materialet och hur de står i relation till normen. Utifrån queerteorins förståelse av heteronormativitetens exkluderings- och inkluderingsprinciper kommer vi även att undersöka hur homosexualitet bemöts i materialet. Även andra faktorer som beskrivs som problematiska eller direkt exkluderande kommer att behandlas i detta avsnitt. Vi har också som målsättning att utifrån de tolkningar vi gjort under rubriken Normen, försöka utröna vilka faktorer som exkluderar implicit, antingen genom att det tydligt sägs att endast de som uppfyller vissa kriterier kan få adoptera, eller att andra osynliggörs genom att inte benämnas alls. Vi har disponerat kapitlet *Normavvikarna* utefter hur mycket som har skrivits om de olika grupperna i vårt material. Underrubrikerna följer således denna ordning: Ensamstående, Homosexuella sökande, Fysiska och psykiska exkluderingsfaktorer och Etnicitet.

BAKGRUNDSINFORMATION OM ADOPTIONER OCH NIA

Den första svenska lagstiftningen om adoptioner skrevs år 1917 med intentionen att barn som växte upp i fosterfamiljer skulle ges samma status som om de vore biologiska barn, en förändring från de fosterhemslagar som tidigare reglerat förhållandet mellan underåriga barn boende i en fosterfamilj (Singer 2000:237).

Adoptionslagstiftningen i Sverige kom således till med en ambition att ge barn en trygg uppväxtmiljö vilket skiljer sig från andra länders reglering av adoption där målsättningen främst varit att skydda egendom i släkter och familjer utan arvingar (Singer, 2000:238).

Nuförtiden är det inte lika vanligt med adoptioner av svenska barn inom Sverige och i de fall detta sker handlar det oftast om s.k. närståendeadoptioner, då en make eller maka

adopterar sin respektives tidigare barn. Andra svenska barn som inte växer upp hos sina biologiska föräldrar är placerade i fosterhem.

Utvecklingen av reglerna om adoption, från det att de infördes år 1917, har medvetet förts mot ett likställande av det socialt grundade föräldraskapet som adoption innebär med föräldraskap grundat på biologiskt släktskap (Singer, 2000:234).

Majoriteten av dagens adoptioner som genomförs i Sverige är internationella adoptioner. Nuförtiden är det främst små barn som kommer till Sverige för adoption, de flesta är mellan 0-3 år. Motivet till att adoptera handlar oftast om ofrivillig barnlöshet och adoptanterna har en önskan om ett nyfött barn för att föräldraskapet ska likna det biologiska så mycket som möjligt. I början, på 60-talet, när internationell adoption kom igång ordentligt handlade det inte så mycket om en längtan efter att bli förälder som att adoptera av ideella och humanitära skäl, vilket ledde till att barnen ofta var äldre. Adoptivföräldrarna hade ofta redan kontakt med barnet som de ville ta hand om genom att de arbetade i utlandet eller på något annat vis fått nys om ett barn som behövde nya föräldrar. Dessa föräldrar hade ofta redan biologiska barn men kände att de hade kraft kvar för ytterligare ett barn (NIA informerar, 1992:3, s.1).

Hur en adoption går till

När en person bestämmer sig för adoptera ett barn från ett annat land kontaktar denna vanligtvis först en adoptionsorganisation för att få allmän information kring adoption. Det finns för närvarande sex organisationer som är auktoriserade av NIA att förmedla internationella adoptioner och som sökande blir man medlem i en eller flera av dessa för att få information, gå på kurs och ställa frågor innan man bestämmer sig för att påbörja själva adoptionsprocessen. För att få adoptera krävs ett medgivande av socialnämnden och detta sker genom en utredning som någon på det lokala socialkontoret utför. Socialsekreteraren lägger fram sitt förslag om medgivande eller ej till socialnämnden i kommunen som sedan tar beslutet. När socialnämnden har gett sitt medgivande skickas denna och utredningen till den adoptionsorganisation som den sökande har bestämt sig för att anlita. Tillsammans med organisationen väljs ett lämpligt land ut och när alla handlingar är klara översätts dessa och skickas sedan till kontakten i utlandet (Sverne Arvill & Svensson, 2003:55-60).

NIA som aktör

Statens nämnd för internationella adoptioner (NIA) var enligt Haagkonventionen den svenska centralmyndigheten och hade det övergripande ansvaret för adoptioner från andra länder. NIA hade elva ledamöter tillsatta av regeringen. Alla riksdagspartier var representerade, socialstyrelsen och svenska kommunförbundet hade representanter och dessutom fanns en ledamot med barnmedicinsk expertis. På NIAs kansli arbetade nio tjänstemän (Sverne Arvill & Svensson 2003:62). NIA sammanfattade sina uppdrag på följande vis:

- Auktorisera organisationer att arbeta med internationell adoptionsförmedling och förordna samhällsrepresentanter att delta i deras förmedlingsverksamhet samt utöva tillsyn över organisationerna och fördela statsbidrag till dem.
- Pröva om förfarandet är godtagbart vid adoption som inte skall förmedlas av auktoriserad organisation.
- Pröva fråga om godkännande av utländskt adoptionsbeslut
- Utarbeta information för bedömning av hems lämplighet som adoptivhem.
- Följa den internationella utvecklingen på adoptionsområdet och förhandla med myndigheter och organisationer i andra länder om avtal
- Bedriva informationsverksamhet och lämna upplysningar och biträde åt myndigheter och organisationer (NIA, 1997:13).

Den första januari 2005 avskaffades denna nämnd och blev istället: Myndigheten för internationella adoptionsfrågor (MIA). MIA har fått större inflytande över adoptionsorganisationerna och kommer att kunna ställa högre krav för auktorisation i lagen. En del av NIAs arbetsuppgifter övergick till Socialstyrelsen. Att skriva handboken (utarbeta information för bedömning av hems lämplighet som adoptivhem) är en av de uppgifter som socialstyrelsen har övertagit men MIA kommer även i fortsättningen genom ett nära samarbete med socialstyrelsen ha inflytande över informationen.

Vi har, eftersom MIA i skrivande stund är alldeles ny, inriktat oss på NIA som aktör. Vårt intressefält ligger i den information som har riktats till socialtjänstens hemutredare och eftersom ingen ny information har utgått från Socialstyrelsen i dessa frågor gäller fortfarande handboken från 1997. Vår studie sträcker sig således enbart fram till december 2004 då det sista numret av NIA informerar publicerades på nätet.

ANALYSDELEN

Normbärarna

I detta avsnitt kommer vi att utifrån Lipskys teorier om närbyråkraternas roll som normbärare och normskapare analysera den viktiga funktion NIA och socialtjänsten har i skapandet och upprätthållandet av normer. I den första delen i detta avsnitt kommer vi att diskutera *barnets bästa*, som är en princip som vi kommer att visa inte har någon definierad innebörd men som ändå har en avgörande betydelse för de kriterier som socialtjänsten ska förhålla sig till.

Varför vi har valt att diskutera detta i inledningen av analyskapitlet är för att denna princip kommer att genomsyra uppsatsens samtliga analysdelar samt att det är denna princip som ska vara vägledande för socialsekreteraren. Analysen kommer vidare att problematisera hur NIA och socialtjänsten använder dessa kriterier som en jämförande mall utifrån vilken de sökande ska matchas. Detta diskuteras under kapitlet *Likriktning* där Lipskys tankar kring makten att lära ut klientrollen blir central. I nästföljande kapitel beskriver vi med hjälp av Lipskys teori socialsekreterarnas makt att välja när systemet kan kringgås vilket får betydelse i adoptionsutredningen genom att det visar på vilka normer som NIA själva ställer sig bakom.

Barnets bästa

Den utgångspunkt som ska genomsyra hela adoptionsprocessen är principen om barnets bästa. Detta är en princip som ständigt återopas i materialet för att motivera de kriterier och krav som ställs på de sökande. Socialsekreteraren skall vid adoptionsutredningar alltid representera barnet och dess intressen. Barnet har alltid rätt att få sina intressen tillgodosedda medan adoptanten inte har någon obeveklig rätt att få bli förälder. Lagar angående adoption är liksom annan lagstiftning rörande föräldraskap baserad på en vilja att tillgodose barnets bästa, vilket är något som Anna Singer behandlar i sin avhandling om rättsligt föräldraskap.

Barnets bästa får en särskild konsekvens vid adoptioner då en adoption endast ska genomföras om det gynnar barnet och förbättrar dess situation.

Hänsynen till barnets intressen – barnets bästa – motiverar utformningen av reglerna rörande föräldraskapets rättsverkningar, såsom vårdnadsansvar och förmyndarskap. I vissa fall har barnets bästa också uttryckligen betydelse för avgörandet av vem som skall tillerkännas ställning som rättslig förälder. Ett tydligt exempel är reglerna om adoption (Singer, 2000:26).

Alltså kan denna princip sägas vara helt avgörande i fråga om huruvida en adoption kommer att ske eller inte. Även NIA poängterar att det är denna syn som ska vara avgörande i utredningen och beslut rörande adoption:

I propositionen 1996/97:91 Internationella adoptionsfrågor sägs bl.a. att: "Utgångspunkten för socialnämndernas och domstolars prövning av de sökandes lämplighet måste vara barnets bästa. Ledning för bedömning kan socialnämnder och domstolar få i NIA:s handbok (NIA 1997:29).

Här framhålls även att handböckerna kan vara behjälpliga för att ge vägledning vad gäller innebörden av barnets bästa. Följaktligen borde NIA sedermera förklara vad denna princip innebär i handböckerna. Detta är dock inget som görs uttryckligen, utan som vi kommer att försöka visa, formuleras istället en mängd kriterier som hänvisar till hur adoptanterna ska vara. Dessa kriterier motiveras vidare med att de är krav som måste uppfyllas för att barnets bästa ska kunna tillgodoses.

NIAs syn på adoptivbarnet grundar sig i den problematik som kommer från att barnet skiljts från sina biologiska föräldrar. Inställningen beskrivs som följande av NIA själva:

Barnet ska kompenseras för denna förlust (förlusten av de biologiska föräldrarna förf. anm.) och berörda myndigheter har ett stort ansvar för att det i första hand är barnets bästa som iaktas vid varje tillfälle ett barn skall få nya föräldrar [...] Hänsyn till barnet och dess framtida utveckling bör således vara en överordnad princip vid all adoptionsverksamhet. [...] Barnets företrädare i dess ursprungsland har naturligtvis också som främsta uppgift att ta tillvara barnets intressen. De kan emellertid inte ha någon egen kännedom om de sökande utan måste helt förlita sig till svenska utredares utredningar och svenska socialnämnders beslut (NIA, 1997:30-31).

Eftersom barnen som adopteras är redan existerande barn som behöver ett hem är det enligt NIA viktigt att hitta det absolut bästa tänkbara alternativet för detta barn. Att ha hand om ett adoptivbarn är svårare än att ha hand om ett biologiskt eftersom det adopterade barnet redan har varit med om flera separationer. Här kan man alltså, med hänvisning till barnets bästa, kräva ännu mer kompetenta föräldrar än till ett biologiskt barn (vilket i sig är intressant eftersom det är svårt att kräva något alls av biologiska föräldrar innan de blivit föräldrar).

Det föränderliga barnets bästa

I Anna Singers avhandling framkommer att denna princip åberopas i utformningen av lagar utan att innebörden av principen definieras. Detta är även tydligt i ovanstående citat där det återkommande hänvisas till barnets bästa och barnets intressen utan att dessa definieras. Singer påpekar även att innebörden av denna princip är föränderlig, varför det blir extra viktigt att definiera vad som menas. Exempelvis ansågs det tidigare att det ingick i barnets bästa att aga det till lydnad, vilket är något som idag är förbjudet enligt lag.

Tillgodoseendet av barnets intressen har alltsedan de första svenska adoptionsbestämmelserna år 1917 angivits som regleringens främsta mål. Definitionen av barnets intressen i samband med adoption har dock varierat på samma sätt som i andra sammanhang där barnets bästa är målsättning (Singer 2000:238).

Om principen om barnets bästa även den är föränderlig, blir det intressant att diskutera hur man talar om denna princip i vårt material.

Det vi funnit i läsandet av materialet är att det hänvisas till barnets bästa ofta och mycket. Däremot är det likt Singers tolkning av lagtexter tydligt att denna princip är något vars innebörd anses vara allmängiltigt, då det ingenstans definieras vad NIA menar med barnets bästa. Däremot skrivs mycket om hur en adoptant bör vara för att kunna anses tillgodose barnets intressen. Det vi alltså kan finna i materialet som berör barnets bästa är det som skrivs om de krav en potentiell adoptivförälder måste uppfylla. Det blir således NIAs sammanfattade kriterier för vad en god förälder är som utgör barnets bästa och det är detta som det hänvisas tillbaka till. Varför NIA inte behöver definiera barnets bästa är att utgångspunkten i vårt samhälle är att alla vet vad som är barnets bästa och därför behövs ingen närmare definition. Vi menar att innebörden av barnets bästa skapas kontextuellt då NIA motiverar de kriterier som måste uppfyllas för att kunna tillgodose barnets bästa.

Vårt källmaterial är de råd och kriterier som NIA ställer upp till socialsekreterarna inför adoptionsutredningen. Dessa råd och kriterier genomsyras av barnets bästa som inte explicit definieras någonstans. Barnets bästa blir en övergripande riktlinje som socialsekreteraren ska tillämpa i utredningsarbetet. Genom att principen inte är definierad får socialsekreteraren, i enlighet med Lipskys teori, en stor subjektiv roll i tillämpningen. Vi skulle kunna säga att summan av kardemumman av alla de råd och kriterier som NIA presenterar är deras motivering av barnets bästa. Exakt hur dessa sedan tillämpas av utredarna

är ingenting vi kan undersöka genom vårt källmaterial. Det är kriterierna vi kommer att undersöka närmare i kapitlet *Normen*, men det kan vara viktigt att komma ihåg att dessa kriterier ofta motiveras utifrån barnets bästa. Denna princip ska ju vara överordnad alla andra principer. Vi kommer även att försöka visa hur NIA motiverar kärnfamiljen genom att hänvisa till barnets bästa.

Likriktning

Under denna rubrik vill vi diskutera socialsekreterarnas viktiga roll i utredningarna. Med hjälp av Lipsky kommer vi att analysera den makt som utredarna har i fråga om att styra sina klienter, att assimilera de in i klientrollen. Detta får konsekvenser som även problematiseras av NIA och utredarna själva, nämligen den likriktning av adoptanterna som framkommer i utredningarna. Utvecklingen mot att utredningarna allt mer börjar likna varandra är något som kommenterats av de nämnder som ska ta beslut om medgivande som att ”lite tillspetsat att utredningarna i princip skulle kunna gälla för samtliga föräldrapar” (NIA informerar 1998:4, s. 6). I denna artikel i NIA informerar formuleras en tydlig kritik från nämnderna av hur utredningarna ser ut då de presenteras för nämnden. Att utredningarna kan sägas gälla för *samtliga föräldrapar* kan dels betyda att de frågor som tas upp i utredningarna är desamma samt att de kan vara väldigt generellt formulerade, men det talar även om för oss att de aspekter som tas upp är de som utredaren finner vara av största vikt. NIA tillbakavisar denna kritik med att det endast är ett naturligt resultat av hur utredningarna är upplagda, att utredaren måste få med vissa punkter i materialet osv. Dessutom påpekas dock att det är en följd av att det redan skett ett urval bland de sökande, där de mindre lämpade redan försvunnit under processens gång.

Det vi mest hör påpekas från ledamöterna är att utredningarna ser likadana ut, att det nästan är svårt att urskilja den ena sökanden från den andra. Vi får då försöka förklara att det delvis beror på att innehållet disponeras på samma sätt för att vara lättöverskådligt. Att innehållet också kan te sig likartat beror ju bl.a. på att de familjer som vill adoptera ändå är en ganska enhetlig grupp. De sökande som inte är motiverade eller lämpliga faller ju bort under utredandet (NIA Informerar, 1986:2, s.3)

Intressanta formuleringar är här bl.a. att de *familjer* som *vill* adoptera liknar varandra samt valet av ordet *lämpliga* för att beskriva dessa. De sökande som får sin utredning presenterad

för nämnden är ju för det första de som helt enkelt inte blivit borttagna under utredningens gång. Att de sökande kommer att likna varandra just på grund utav att de av utredaren ansetts kunna infria de krav som ställs på dem som adoptivföräldrar är något som försvinner genom detta sätt att formulera sig. Det ovanstående citatet verkar snarare vilja framhäva att de som ansöker om adoption redan från början är en enhetlig grupp, inte att detta är ett resultat av en utredningsprocess. Den sista meningen belyser dock att vissa fallit bort tidigare i utredningsförfarandet, men här läggs skulden direkt på de sökande. Att de inte kommit vidare med sin utredning handlar om att de inte varit tillräckligt *motiverade* eller *lämpliga*, inte att utredaren kommit fram till att dessa inte är lämpliga utifrån just NIAs egna kriterier för vad som anses lämpligt.

Vad som är intressant att analysera är hur denna process kan ses som just en medveten likriktning av de sökande. Valet av ordet *lämplig* i ovanstående citat förmedlar ju att de sökande som når så långt som till att få sitt ärende prövat i nämnden har funnits lämpliga som adoptanter av de utredare som de mött. De har alltså motsvarat de krav som ställts på dem. I enlighet med Lipskys teori om närbyråkrater blir det dock intressant att dels diskutera hur dessa utredare konstruerar policys/normer i mötet med klienterna och hur utredarna ska förhålla sig till klienterna.

Rollen som socialsekreteraren ska ha i förhållande till sina klienter under utredningarna är något som diskuteras utförligt i ett nummer från 1980 av *NIA informerar*. Detta temanummer vill behandla just utredarens roll i dess arbete samt även hur utredningens utformning ser ut och vill ge en diskussion kring frågor såsom:

Vilken är utredarens roll – att kontrollera och utreda? Eller att vara samtalspartner och rådgivare? Går rollerna att förena? Hur ska fosterhemsutredningen göras? Vem skrivs den för? Vad kan missuppfattas i utlandet? (NIA informerar 1980:2, s. 1)

Detta citat rymmer många intressanta aspekter. Av dessa meningar blir den dubbelhet som utredaren inom många områden ställs inför tydliggjord. Dels finns en tanke om att utredaren ska undersöka hur en viss situation de facto ser ut, hur väl en sökande kan sägas motsvara de krav som ställs på den. Men här framkommer även problematiken kring utredaren som en möjlig samtalspartner, en person som kan vara behjälplig för en sökande att utvecklas i klientrollen, att anpassa sig till de krav som ställs på dem. Ett annat intressant förhållande som blir tydliggjort i detta citat är det faktum att hemutredningarna som sammanställs av utredaren dels ska utgöra underlag för nämnden att ta beslut om ett medgivande för adoption eller inte,

men även ska vara det material som ges till utlandskontakterna. Två olika slags mottagare som befinner sig i olika sociala och kulturella kontexter ska kunna ta del av detta material. Detta är något som vi kommer att diskutera vidare under rubriken *Att kringgå systemet*, där just aspekter som kan tänkas mottas på andra sätt i andra länder än i den svenska kontexten, kan behandlas på ett lite annorlunda sätt.

Det vi kommer att fokusera på i denna del av analysen är dock utredarens roll som normbärare och normskapare, relationen som utredaren har i förhållande till sin klient, den adoptionssökande.

Det har visat sig värdefullt för blivande adoptivföräldrar om utredningstiden även innebär en förberedelse inför det annorlunda föräldraskapet, vilket är möjligt om de med utredaren som samtalspartner får granska och bearbeta de motiv som ligger bakom önskan att få adoptera ett barn. Fosterhemsutredningen inför en adoption kan alltså ses som ett utmärkt tillfälle för utbildning, information och samtal inför föräldraskapet. Att förena socialarbetarens dubbla roller, den som utredare kontrollör och den som samtalspartner ställer naturligtvis stora krav på de tjänstemän som i kommunerna handlägger dessa ärenden. Dessutom kan man fråga sig i hur stor utsträckning och i vilka avseenden utredningen och eventuella avslag påverkas av utredarens egna föreställningar, erfarenheter och värderingar (NIA informerar 1980:2, s. 2).

Här framkommer tydligt det utbildande syfte som utredningen kan ha. Här tycker vi även att det finns en direkt koppling till Lipskys tankar om att närbyråkrater utformar policys i mötet med sina klienter. Att utredarens egna föreställningar är något som kommenteras betyder ju ändå att man förstår vilken stor makt utredaren har. En annan dimension där Lipsky menar att närbyråkraten har makt över sin klient är just makten att lära ut ett visst klientbeteende, en viss roll.

A third dimension of control over clients by street-level bureaucrats consists of teaching the client role (Lipsky 1980:61).

Själva utlärandet av klientrollen är något som även diskuteras i *NIA informerar*. En socialsekreterare som ingått i en rådgivningsgrupp för adoptivföräldrar kommenterar den utvecklande aspekten som något önskvärt, som något som ses som en motsats till att endast granska hur de sökande är.

Tidigare har den kontrollerande funktionen överbetonats på bekostnad av den pedagogiska och utvecklande en utredning inför ett medgivande kan innebära (NIA Informerar 1982:1, s. 15).

Det finns ett stort och välkommet utrymme för de sökande att utvecklas, vilket naturligtvis kan vara sympatiskt. De sökande lämnas möjligheter att diskutera sina tankar rörande adoption och barn och får tillfälle att möta andra infallsvinklar och synpunkter. I ovanstående citat framstår den kontrollerande funktionen som mindre eftersträvansvärd, som något socialsekreteraren som intervjuats verkar vilja komma bort ifrån. Tanken verkar vara att de sökande inte behöver vara så perfekta i början av utredningen utan att det finns en tidsfrist inom vilken det finns utrymme för lärande och utveckling. Tidigare verkar den kontrollerande funktionen ha varit den centrala vilket blir intressant vid en jämförelse över tid. Utvecklingen verkar ha gått från att de sökande tidigare bedömts utifrån hur de *är*, till att bedömas mer efter hur de kan *bli*.

I kombination med det första citatet torde en möjlig tolkning vara att sökande som visar på villighet och möjlighet till att kunna förändras ges denna möjlighet, medan de som inte visar på detta helt enkelt utesluts från utredningen vid ett tidigt stadium. Detta är även intressant att diskutera med hjälp av Lipskys tankar om den speciella situation som uppstår mellan individer och närbyråkrater. Lipsky menar att då en person önskar ta del av de tjänster som en närbyråkrat kan erbjuda, blir denna person per automatik en klient bland andra klienter. Dessutom finns i mötet mellan en klient och en närbyråkrat en inneboende intressekonflikt då klientens intresse handlar om att få bli sanktionerad de tjänster som närbyråkraten har kontroll över (Lipsky 1980:59-60). Närbyråkraten intresse, å andra sidan, handlar om att kunna utöva kontroll över just denna sanktion vilket Lipsky menar leder till att den individ som kommer till dem kommer att avidentifieras och istället generaliseras till en klientroll – det som Lipsky benämner som *den ofrivilliga klienten*. För att närbyråkraten ska kunna möta den mängd individuella fall som den gör och samtidigt behålla en effektivitet, krävs att generaliseringar kan ekonomisera dessa olika fall.

Clients seek services and benefits; street-level bureaucrats seek control over the process of providing them (Lipsky 1980:60).

Detta kan överföras på vårt material på det sätt att de personer som ansöker om medgivande till adoption gör detta som individer, men kommer att bedömas i förhållande till adoptivförälderrollen och hur väl de kan anpassas till denna specifika klientroll. De som kan motsvara socialsekreterarens förväntningar på dem som klienter sanktioneras förmånen att få

bli adoptivföräldrar. Detta kan alltså i linje med Lipsky ses som en social konstruktion av klienten in i klientrollen.

Sammanfattningsvis finns det alltså utrymme för en ”mognadsprocess” hos de sökande där obekväma åsikter får ventileras och tillslut landa i en sund inställning till adoption och föräldraskap. Är den s.k. mognadsprocessen egentligen den process då de sökande formas/konstrueras till de perfekta adoptivföräldrarna? Vi menar att utifrån Lipskys teori och utifrån det som går att utläsa ur materialet går det att tolka som att den pedagogiska utredarroll som förespråkas, kan förstås som ett sätt där utredarna kan forma klienterna till att passa in i den normativa adoptivföräldrarollen. Låt oss avsluta med följande citat för att belysa detta:

Framför sig har nämnden och socialsekreteraren ett i varje fall till det yttre välanpassat par som kan föra sin talan, plädera för sin sak (NIA 1997:3).

Denna mening speglar i själva verket just den problematik som vi vill belysa med uppsatsen. Att detta par är *till det yttre* välanpassat visar på hur adoptanter måste visa upp, gestalta att de är ”föräldrapar”, välanpassade och talföra. De måste skapa sig själva till att matcha den idealbild av familj och föräldraskap som finns hos utredarna för att tills slut kunna få ett medgivande till adoption.

Att kringgå systemet

I detta kapitel utgår vi från Lipskys fjärde punkt om närbyråkraternas makt över sina klienter genom möjligheten att kunna kringgå systemet, när de väljer att ge information om detta eller inte (Lipsky 1980:60-64). Denna punkt handlar då i vårt fall, om socialsekreterarnas möjlighet att välja när det går att kringgå systemet gällande uppgifter som ska stå i utredningen. Detta kan ske på två nivåer. Den första nivån är när NIA i sina informationsskrifter råder socialsekreterarna att skriva utredningarna på vissa sätt, vilka aspekter som går att utesluta ur utredningen och vilka som måste finnas med. Den andra nivån är när socialsekreterarna själva gör denna bedömning. För vår del kommer vi enbart att kunna analysera den första nivån eftersom vi inte utgår från faktiska fall. Genom att identifiera vad som enligt NIA kan kringgåas kan vi föra en diskussion kring vilka familjenormer som NIA sanktionerar och vice versa.

Efter att ha gått igenom den del av analysen som vi kallar *Likriktning* har vi velat visa på den roll som socialsekreteraren har i det sociala konstruerandet av de sökande till

att just matcha bilden av en bra adoptivförälder. Med detta ville vi påvisa den stora makt utredaren har gentemot sina klienter, dels i fråga om huruvida dessa kommer att godkännas som adoptanter eller inte, men även på vilket sätt de kommer att anpassa sig själva till denna roll. Vår poäng har även varit att den norm som råder kring hur en adoptant ska vara, dels är ett resultat av NIAs kriterier, men även en företeelse som skapas i just mötet mellan socialsekreteraren och den sökande. I detta avsnitt vill vi ytterligare visa på hur socialsekreteraren har en stor funktion i avgörandet av vad som kommer att tas med i utredningen. Detta är något som accentuerar den andra dubbelhet som utredaren måste förhålla sig till, nämligen att utredningen skrivs för att fungera som underlag både i en svensk och i en utländsk kontext. I materialet från NIA betonas ofta att det är oerhört viktigt att Sverige vårdar det förtroende som Sverige åtnjuter hos ursprungsländerna. Givarländernas policy innebär att utlandsadoptioner av barn är ett alternativ som man tar till då inga bättre alternativ står till buds. Att då Sverige ändå får adoptera många barn från utlandet menar NIA tyder på att ursprungsländerna har stor tilltro till Sverige som adoptionsland.

Att så många små barn trots detta (att barnen helst ska få adoptivföräldrar i ursprungslandet förf. anm.) kommer till Sverige vittnar om förtroende för vårt land. Det är angeläget att vi gör allt för att försöka motsvara detta förtroende – bl.a. genom att respektera de önskemål man har i olika länder beträffande barnens blivande föräldrar (NIA 1982:20, NIA 1997:25).

Det är därför enligt NIA extremt viktigt med uppriktighet och respekt gentemot ursprungsländerna för att inte missbruka denna tillit till att barnens behov kommer att bli tillfredsställda. Därför bör de kriterier som ställs upp av utlandskontakterna tillgodoseas.

Att diskutera de aspekter som NIA däremot menar att man kan utesluta från utredningen blir därför intressant för att se vilka normer NIA anser att man bör följa och vilka som kan kringgåas. Vi kommer att fokusera på de faktorer som direkt kommenteras som att de kan undvikas att tas med i utredningen. Dessa aspekter menar vi kommer att visa på en intressant del i hur NIA och socialsekreterarna förhåller sig till normer.

Punkt 2 på utredningsformuläret heter ”personlighet och intressen”. Avsikten är inte att de sökandes utseende och intelligens ska beskrivas. Undvik alltså beskrivningar av de sökandes utseende, typ, hår- och hudfärg, liksom omdömen om de sökandes intelligens. Det är istället parternas respektive läggning, temperament och intresseinriktning som efterfrågas. Om det finns husdjur i hemmet bör detta helst inte kommenteras. Kulturellt olika synsätt kan leda till alldeles onödiga missförstånd (NIA informerar 1980:2, s. 9).

Detta citat visar på den vikt NIA lägger vid olika aspekter. Att sökande har husdjur är något som anses kunna försämra de sökandes chanser hos utlandskontakterna, därför att detta på grund utav vad NIA benämner som *kulturellt olika synsätt* kan anses som något som inte passar sig. Har sökande då husdjur bör detta helst inte nämnas, eftersom det kan göra att de inte blir godkända av utlandskontakterna. Husdjur är något som anses vara fullt normalt och vanligt i ett svenskt hem, varför rekommendationen är att inte nämna detta, istället för att förbjuda det. Detta är ett intressant exempel på hur NIA kan tillåta vissa avsteg från ursprungsländernas krav, även om det nu kan ses som ett ganska oskyldigt exempel. Andra mer slående exempel är t.ex. att NIA rekommenderar att utredaren bör beskriva relationer mellan personer som levt med varandra utan att ha varit gifta, så att relationerna kan verka mer liknande en ur andra kulturer sedd accepterad relation. Förslagen som ges är att istället skriva "förlovade" eller "känt varandra väl före äktenskapets ingående" (NIA informerar 1980:2, s. 9). Här blir det tydligt att NIA anser att samboende innan äktenskapet är något som är accepterat vilket gör att en omskrivning är okej för att inte riskera att de sökande inte får medgivande. Ett annat exempel är uppgifter om tidigare äktenskap vilket NIA anser att det inte går att utesluta ur utredningen.

Uppgifter om tidigare äktenskap och barn i tidigare relationer osv. kan innebära att utländska kontakter anser att familjen mindre lämplig. Det har förekommit att familjer försökt att få utredare att inte nämna sådana fakta i utredningen, med hänvisning till att familjen annars inte skulle kunna komma ifråga för barn. Vi vill kraftigt understryka att uppgifter – uppgifter som är att hänföra till folkbokföringsdata – självfallet ska ingå i fosterhemsutredningen. Sådana uppgifter ska inte undanhållas barnets företrädare. Däremot kan det vara lämpligt att ge en utförligare beskrivning av vad t ex en skilsmässa inneburit för de sökande och vad makarna lärt sig av dessa erfarenheter (NIA informerar 1980:2, s. 10).

Således är uppgifter som går att hitta i folkbokföringen sådant som inte går att mörka, troligen eftersom detta går att kolla upp från ursprungsländernas sida. Att NIA istället uppmanar utredarna att föra en längre diskussion kring erfarenheterna från skilsmässan tyder på det som vi diskuterat under kapitlet *Likriktning*, att de sökande ges ett stort utrymme till att utvecklas.

Att vilja lämna sina barn på dagis är en accepterad lösning på barnpassningen för svenska föräldrar. NIA är dock medveten om att detta kan uppfattas fel i utlandet och anser således att det är onödig information för utlandskontakterna (NIA informerar 1980:2, s. 10). Även i uppföljningsrapporten som ska skickas till ursprungslandet när en adoption är avslutad bör anpassas på ett liknande vis.

Till uppföljningsrapporten bör familjen sända med några fotografier av barnet. Fotografier kan säga mycket, men bör väljas med omsorg. Av samma skäl som utredningarna inte bör innehålla uppgifter om att familjen har katter och hundar är det inte lämpligt att sända foton där barnen ensamt umgås med familjens husdjur. Bilder av nakna barn eller barn på pottan är inte heller uppskattade i de flesta länder. Amatörfoton är ofta bra men de bör vara av en sådan kvalitet att de kan ge betraktaren en uppfattning om att barnet är nöjt och har det bra. Det har visat sig att många familjer behöver särskild information om detta (NIA informerar 1980:4, s. 8)

Detta citat visar att NIA är måna om att ursprungsländerna ska få en bild av att Sverige är ett bra land att adoptera bort barn till. Fotografiet blir en slags iscensättning av vad ursprungslandet förväntar sig, eller vill ha.

De exempel som vi har tagit upp under denna rubrik visar på att NIA är beredda att mörka förhållanden som kan missuppfattas i utlandet. Genom att uppmuntra socialsekreterarna att inte ta med sånt i utredningen som kan uppfattas fel i ursprungslandet av den anledningen att den kulturen har en annan syn på exempelvis samboförhållanden, husdjur, tidigare äktenskap eller dagis, visar på att dessa förhållanden är så accepterade i Sverige att NIA tycker att de sökande är lämpade trots allt. Att kringgå vissa fakta i utredningen strider dock egentligen emot vad NIA själva anser om att tillgodose de krav som ursprungsländerna ställer för att kunna behålla deras förtroende. I andra fall används just förtroendeargumentet för att neka personer att adoptera. Exempelvis kan vi nämna funktionshindrade som vi kommer att diskutera i ett senare kapitel. Även homosexualitet är något som inte går att kringgå.

Homosexuell läggning kan inte i sig utgöra grund för avslag på ansökan som skall bedömas efter samma kriterier som ensamstående heterosexuell sökande. Som en första information till homosexuella sökande är det viktigt att framföra att det auktoriserade organisationerna ännu inte har några utlandskontakter som accepterar att ta emot ansökningar från homosexuella par (NIA, tillägg till handboken 2003:1).

Att NIA inte kan tänka sig att mörka uppgifter om homosexualitet gällande en ensamstående visar på att NIA faktiskt anser att homosexualitet inte lämpar sig för adoptivföräldraskap. Detta gäller således för de flesta av de kriterier som NIA har ställt upp med hänvisning till ursprungsländernas förtroende till Sverige som mottagarland. Lipskys tankar kring närbyråkraternas makt att välja när det går att kringgå systemet eller inte har visat sig i detta kapitel på ett tydligt sätt.

Normen

I detta kapitel vill vi få fram vad som enligt NIA är ”den perfekta familjen” för att ta emot ett adoptivbarn. Vi kommer att gå igenom de olika kriterier som ställs upp i handböckerna, men även hänvisa till den diskussion som har först i NIA informerar under undersökningsperioden. Vi kommer att utifrån queerteorin diskutera hur konstruktionen av den perfekta föräldern skapas i materialet genom att det etableras ett normativt ”vi”. De som avviker utdefinieras som ett ”de” och kriterier ställs uttryckligen upp för vad detta ”vi” ska innefatta, exempelvis att sökande helst ska vara ett gift par. Vi är intresserade av att utkristallisera hur detta ”vi” konstrueras och motiveras för att kunna syna den norm som skapas i fråga om vem som anses vara lämplig att adoptera. Vi vill även utifrån Lipskys teori diskutera hur problematiska ”vi” kan assimileras in i normen, beroende av hur väl de sköter sin klientroll. Något som även kommer att bli tydligt är hur det biologiska föräldraskapet står som mall för normerna kring adoptivföräldraskapet. Vi kommer inledningsvis att problematisera paret som vi genom läsningen av materialet utkristalliserat som det absolut viktigaste kriteriet som de sökande måste förhålla sig till. Den andra delen riktar vi in oss på de kriterier som ställs på de adoptionssökande som individer.

Paret

Förhållandet mellan de sökande är en av de viktigaste faktorerna vid bedömningen av hemmets lämplighet. Dessa djupt personliga förhållanden kan dock vara mycket svåra att få en uppfattning om i samband med en utredning. Hur länge de sökande har bott tillsammans har naturligtvis betydelse. Det går inte att bedöma en relations stabilitet utan att det har varat en tid (NIA 1982:29, 1997:40)

Detta citat visar på att det är ett par, alltså två makar, som socialsekreteraren har framför sig när denna gör sin utredning. Det är detta par vars inbördes relation är central för utredningen om ett hems lämplighet som utgör den absoluta normen för hur en adoptivfamilj bör se ut. Det är inte bara par som får ansöka om adoption utan även en ensamstående har samma rättighet att prövas som adoptivförälder. Dock är det tydligt att det är ett par som handboken och *NIA informerar* utgår ifrån genom att själva paret inte behöver presenteras, det förutsätts bara. Ett annat exempel på att materialet utgår från paret är genom hänvisningar till den *familj* som redan existerar innan barnet har kommit (NIA 1982:12). Vi kommer att diskutera NIAs

inställning till ensamstående i en senare del av uppsatsen men det är bra att ha i åtanke att när NIA skriver om ensamstående är det uttalat, gärna genom en problemformulering. Paret är den både synliga och osynliga normen. Att vara ett par kan sägas vara en inkluderande faktor, men detta par har även andra normer att förhålla sig till.

Vi skulle kunna påstå att de par som vårt material syftar till redan befinner sig utanför normen eftersom de på ett eller annat sätt inte kan eller vill få biologiska barn. Anders Möller ställer i sin artikel om barnlöshet upp två stycken fertilitetsnormer: ”1) Alla par bör ha barn 2) Alla par bör vilja ha barn” (Möller, 2003:230). Han menar att de par som ställer sig utanför båda dessa normer kan bli misstänkliggjorda (Möller, 2003:230). I vårt källmaterial ligger normen på den andra punkten, att alla par bör vilja ha barn. Den norm som vi kommer att leta efter är således inte den absoluta normen eftersom de personer som vill adoptera oftast inte själva kan reproducera sig. Det finns redan hos NIA och socialsekreteraren en bild av hur en förälder ska vara och i enlighet med Lipsky har dessa stor makt att försöka assimilera in de sökande efter denna normativa bild. Det kan liknas vid en normaliseringsprocess där resultatet ska vara att de sökande ska efterlikna det biologiska föräldraskapet så att de så småningom kan få adoptera ett barn och därmed bli en kärnfamilj. Dessa kommer sedan att stå som norm för adoptivföräldraskapet.

I detta kapitel diskuteras vilka som inkluderas i denna norm, vilka som kan leva upp till bilden av den perfekta adoptivföräldern och hur dessa ska vara.

Genom citatet som inledde detta kapitel slås det fast att paret måste vara etablerat och att det är socialsekreterarens roll att utröna hur stabilt detta par egentligen är. Det är viktigt att paret som söker är gifta. Att detta finns med som ett krav visar på att det dessutom är ett heterosexuellt par som det syftas på. Homosexuella får inte gifta sig. Dessa kan numera ingå partnerskap, men det är inte samma sak som giftermål.

I vissa länder som lämnar barn till Sverige för adoption förekommer samboende utan äktenskap huvudsakligen bland grupper som inte är socialt accepterade eller mycket fattiga. Detta gör att samboende men ej gifta adoptivföräldrar inte heller kan accepteras av barnens företrädare i dessa länder. Detta bör de sökande upplysas om. Är deras önskan om barn uppriktig och väl underbyggd, torde principen att inte gifta sig få ge vika för utlandets inställning till deras livsform. Enligt kap 4 § 4 FB kan endast äkta makar adoptera gemensamt (NIA 1982:31, jmf NIA 1997:42).

Här skyller NIA på utlandets normer men det blir intressant att det ändå skrivs in som en så stark norm även för den svenska myndigheten. Här läggs det implicit in att ifall paret inte vill

gifta sig för att tillmötesgå utlandets krav kan inte längtan efter ett barn vara tillräckligt stark och detta par borde således inte få adoptera. Denna längtan efter ett barn kan alltså mätas i vad föräldrarna kan tänkas uppoffra. Att gifta sig är således en norm att underkasta sig och de som inte är beredda att göra detta ses som sämre adoptivföräldrar. Detta är ett synsätt som inte har ändrat sig under våra undersökningsår.

Vi har då konstaterat att den ickeförhandlingsbara normen för paret som vill adoptera är äktenskapet. Hur länge detta äktenskap har varat är också en viktig faktor att ta in i bedömandet av hemmets lämplighet. Som vi såg i det första citatet kan längden på äktenskapet vara en måttstock på hur stabilt förhållandet är, men ett för långt äktenskap kan även vara ett hinder. I ett nummer av *NIA informerar* från 1982 diskuteras varför vissa par fått avslag:

Något par har gift sig -79, ett annat -61. I det första fallet var äktenskapet för kort för att familjen skulle kunna presenteras utomlands. I det andra fallet kunde bl.a. det långa äktenskapet tyda på att makarna länge tvekat att ansöka om adoption (*NIA informerar* 1982:2, s.7)

Återigen blir längtan efter ett barn viktigt. Att ha varit gifta i 13 år utan att ha velat skaffa barn kan tyda på att det finns tveksamheter inför adoption vilket gör paret mindre lämpliga för adoptivföräldraskap. Paret vi då söker, normen för adoptivfamiljen, ska ha varit gifta i ett lagom antal år och längtan efter ett barn ska vara stark. Men denna längtan får heller inte vara för stark för då kan förväntningarna på barnet bli för stora.

Om de sökande säger sig inte kunna leva utan ett eget barn, bör detta inte utan vidare tolkas positivt. Det kan utgöra ett symptom på en pressad livssituation, som barnet väntas förbättra och kan medföra allt för stora förväntningar på barnet (*NIA* 1982: 32-33, *NIA* 1997:44).

Det går att göra den tolkningen att ett par som vill adoptera, självmant måste underkasta sig vissa formella krav, som exempelvis giftermål, för att visa att deras längtan efter ett barn är tillräckligt stort. Denna underkastelse (att gifta sig) innebär dock inte att förväntningarna på barnet blir *för* stora. Detta blir först ett problem om ett par själva uttrycker denna längtan. *NIA* har alltså makten att bestämma vad som är en sund längtan och vad som inte är det. Att ge upp sina principer för att få ett barn är enligt *NIA* ett bra sätt att visa att det finns en tillräckligt stark längtan efter ett barn, men en uttryckt längtan kan vara ett problem.

Delat ansvar

Vid samtalen om föräldrarollen kan det vara lämpligt att beröra den kommande ansvarfördelningen mellan föräldrarna. De sökande kanske inte alls har talat ut om vem som skall vaka om nätterna om barnet gråter, vem som i olika situationer skall vara hemma från arbetet då barnet är sjukt och hur de skall dela på föräldraledigheten. I dessa frågor prövas bådas engagemang, som är lika väsentliga för barnet. Adoptivbarnet får inte bara bli den enes angelägenhet [...] Föräldrarna måste vara införstådda med att det praktiska ansvaret i lika hög grad åvilar båda (NIA, 1982:36).

I handboken från 1982 diskuteras även att det är männens inställning som oftast måste diskuteras. Detta är bortaget från handboken från 1997. Den tidigare utgåvan är, som vi kan se, ganska så detaljerad med vaknätter och gråt. I den från 1997 är texten knappare och behandlar främst föräldraledighet och vård av sjukt barn (NIA, 1997:47). Annars är texterna mycket lika i de båda handböckerna. Det intressanta med detta resonemang är att jämställdhetstanken genom delad föräldraledighet redan finns uttalad 1982. Enligt statistiska centralbyrån togs 1980 endast 5 % av den totala föräldraledigheten ut av män. 1985 har siffran stigit till 6% (Statistiska centralbyrån 2005-05-18). Trots att samhället i stort inte använder sig av möjligheten att dela på föräldraledigheten är detta viktigt för NIA. Att även män skulle vara delaktiga och ta ut föräldraledighet är därför något som måste vägas in bedömningen av ett hems lämplighet för att ta emot ett barn. Detta visar på en vilja av staten att vara med och skapa jämställda familjer. Det finns ingen lag 1982 om att mannen ska ta ut föräldraledighet, det finns bara en möjlighet. För de familjer som vill adoptera barn är dock detta ett av de kriterier som ställs upp. Detta jämställdhetssträvande från NIAs sida, när samhället i övrigt ser annorlunda ut, kan visa på att deras andra kriterier faktiskt också är normativa kriterier som NIA har fastslagit, inte något som speglar verkligheten. Varför ska adoptivfamiljen vara så jämställd när resten av samhället ser annorlunda ut? I andra sammanhang är det viktigt för NIA att påpeka att adoptivbarnet, som redan är annorlunda, inte ska behöva leva i en familjesituation som skiljer sig för mycket från samhället i stort. Här är ett exempel gällande ålder som visar på denna motsägelsefulla syn:

En regel att utgå från är dock att utländska adoptivbarns familjesituation inte bör avvika från de flesta barns situation i Sverige. Adoptivföräldrarna bör alltså vara i den ålder så svenska familjer vanligtvis får sina barn. Adoptivbarnet bör inte sättas i en speciell situation i högre grad än vad adoptionen i sig innebär (NIA 1982:16).

Slutsatsen blir att paret som ansöker om adoption ska vara beredda på att dela på ansvaret för barnet, trots att detta krav inte finns för andra föräldrar. Det finns således en jämställdhetsnorm i NIA:s bild av den perfekta familjen.

Trots att ovanstående diskussion fick fram bilden av att NIA vill vara med och skapa jämställda familjer finns det en motsägelse i detta som visar sig i andra resonemang. I handboken från 1982 tas det upp vikten av att någon stannar hemma och tar hand om barnet.

Om någon av de sökande har för avsikt att lämna förvärvsarbetet för att helt ägna sig åt barn och hem, bör man kanske särskilt beröra vad detta kan innebära för familjen. Det är synnerligen betydelsefullt att någon av föräldrarna verkligen kan ägna sig åt det nykomna barnet den första tiden. Ändå bör de sökande noga överväga vad en omställning från mångårigt förvärvsarbete till hemarbete kan innebära (NIA 1982:28).

Dessa könsneutrala råd, där det inte benämns vem som skulle kunna tänka sig att stanna hemma med barnet, inte ens vem som generellt brukar göra det, visar ändå på en norm att *någon* borde göra det. I handboken från 1997 finns inte detta stycke med vilket kan tolkas som att det inte längre finns en norm i samhället att någon ska ta hand om ”barn och hem”. Det går att ana att dessa inbäddade råd om det betydelsefulla med att *någon* stannar hemma ändå har en könshänvisning genom att det är borttaget 1997. Om råden hade varit könsneutrala hade det kanske varit naturligt att ha detta kvar även femton år senare när jämställdhetssträvandet har nått ännu längre. Handlar det om att det inte längre är ”barnets bästa” med att någon stannar hemma? Att tidens gång har gjort det politiskt inkorrekt och faktiskt inte längre relevant att anse att någon ska vara hemma, att detta just har att göra med en jämställdhetsutveckling eftersom det historiskt har varit kvinnan som har varit hemma om någon har varit det. Detta visar tydligt på att barnets bästa är något som är tidsbundet och föränderligt.

Ovanstående citat visar även på att du som adoptivsökande helst inte ska se det som ett problem att lämna ett mångårigt arbete bakom dig eftersom det är så betydelsefullt att någon stannar hemma med barnet. På 80-talet var normen således, att någon stannade hemma och tyckte att det var oproblemiskt och roligt. Nu ligger istället normen i att båda ska vara yrkesverksamma. I 1997 års handbok tas istället problematiken kring om en sökande är arbetslös och vad det kan innebära i form av stress, osäker ekonomi osv. Här påpekas även att då mannen i ett par är arbetslös kan det göra att vissa länder inte godkänner parets ansökan

(NIA 1997:28). Normen har förändrats till två yrkesverksamma föräldrar, men det är enbart om fadern inte har ett arbete som det egentligen blir ett problem.

Samlivet – en steril reproduktion

Kanske är det till och med extra viktigt för adoptivbarn att de kan känna i luften, eller se spår efter, att föräldrarna har något varmt och spännande ihop, som de visserligen inte är inbjudna till, som är bara de vuxnas, men som verkar vara något kul i framtiden även för dem! Att det dessutom på något sätt är kopplat till deras existens i familjen, som ju alla barn är, gör det extra viktigt just för adoptivbarn (NIA informerar 2002:2, s 9)

Detta citat syftar på att paret som vill adoptera ofta har ett traumatiserat sexualliv bakom sig på grund av den oönskade barnlösheten och att det är viktigt att paret får igång sitt sexliv för att kunna bli bra föräldrar. ”Det finns dock ett område där de löper en större risk än andra att INTE bli så bra föräldrar som de vill” (NIA informerar 2002:2, s 9). I denna artikel från NIA informerar blir det tydligt att det är det biologiska föräldraskapet som står som mall för adoptivföräldraskapet. Författaren till artikeln pekar på vikten av att vara en man och kvinna, att kunna vara könsvarer och inte bara ett ”barn-omhändertagande-team” (NIA informerar 2002:2, s 9). I det biologiska föräldraskapet är barnet sprunget ur föräldrarnas sexualitet, men om vi ser på citatet ovan anser författaren att även adoptivbarnet är sprunget ur adoptivföräldrarnas samliv och att det är viktigt för barnet att få känna detta. Eftersom barnet rent biologiskt inte kan vara kopplat till föräldrarnas sexuella samliv, blir tolkningen att tvåsamheten och viljan att ha barn tillsammans alltid är kopplat till sexualitet, till det reproduktiva, trots att barnet är adopterat. Normen här blir att föräldrarna ska visa för barnet att barnet existerar på grund utav en sexuell attraktion mellan föräldrarna fast detta egentligen inte har något med barnets tillblivelse att göra. Den sexuella attraktionen behöver inte ens ha med valet att adoptera att göra, men normen om att det ska vara så är stark.

Att förhållandet mellan makarna är bland de viktigaste faktorerna i adoptionsutredningen har vi redan visat i det första citatet under rubriken paret som är hämtat från handböckerna. I *NIA informerar* diskuteras förhållandet mellan makarna genom att det skrivs att handboken är alltför knapphändig med råd när det gäller på vilket sätt man tar reda på hur förhållandet ser ut. Att förhållandet mellan makar har stor del att göra med sexualitet blir tydligt i detta citat som är menat som ett komplement till handboken:

Det innebär kanske att höra om de sökande, efter alla påfrestningar, hittat tillbaka till den "kära leken" eller inte, och, om vi anar att det finns hinder kvar, peka på att det viktiga i ett reparationsarbete och att det finns hjälp att få. Om paret faktiskt är ärligt med att det faktiskt är svårt för dem, bör man som utredare nog avvakta med "lämplighetsintyget" tills de fått hjälp med sin väg tillbaka till varandra (NIA informerar 2002:2, s 9).

Det finns alltså en tydlig norm om att ha ett aktivt sexliv för att få möjligheten att adoptera. Sexlivet är således ett mätninginstrument på hur bra ett förhållande är, vilket i sin tur kan visa på hur bra föräldrar man kan bli. Detta grundar sig i en norm om tvåsamhet och sexualitet som kan te sig universell och naturlig men som egentligen inte har någon som helst grund. Vad är det som egentligen säger att ett förhållande blir bättre av att ha sex?

Även motivet till adoption kan diskuteras med hänvisning till parets relation. Normerna kring motivet har förändrats från att ha handlat om att ge omvårdnad till barn som saknat detta, till att mer och mer handla om en idé om det eftertraktade barnet (se exempelvis (NIA informerar,1992:3, s.1). Detta kan relateras till Möllers analys av det han kallar fertilitetsnormer då han menar att "hela vårt samhälle är genomsyrat av värderingar angående att skaffa barn" (Möller:2003:230). Det är onormalt att inte ha, eller inte vilja skaffa barn. Barnet har alltmer blivit en symbol som understryker själva kärnan i den normala, lyckade familjen. Barnet får representera beviset för denna lyckade förening. Föreställningar om barnet som livsfulländande gör det sterila heterosexuella paret ofulländat, det normativa heterosexuella paret är inte "normalt" utan detta barn.

Ifall motivet till adoption inte handlar om ofrivillig barnlöshet utan om att paret föredrar att adoptera framför att sätta fler barn till världen, finns det enligt handboken, skäl till att vara uppmärksam:

En sådan inställning har ofta sina rötter i en livsåskådning och kan vara ett uttryck för en realistisk och positiv människosyn. Motiv (Motiven i NIA 1997 förf. anm.) kan dock här som i andra sammanhang vara dubbelbottnade. Det är naturligtvis tänkbart att en sådan inställning i ett och annat fall djupast har sin orsak i t ex en osäkerhet på det psykiska planet eller en bristande samhörighet mellan makarna (NIA 1982:33, NIA 1997:46).

Vad som menas med detta lämnas dock därhän. Denna eventuellt bristande samhörighet mellan makarna kan alltså uttryckas genom att de hellre vill adoptera än att få egna biologiska barn. Är samhörighet för NIA först och främst en vilja att få biologiska barn med den man älskar och ifall denna vilja inte finns och man hellre vill adoptera så finns heller inte

samhörigheten? Eller kan det ha att göra med det som vi tidigare har diskuterat rörande kopplingen mellan sexualitet och gemenskap? Om paret inte åtrår varandra ”blir inga barn gjorda” och då bör man heller inte få adoptera barn. Normen kring motivet till adoption är således ofrivillig barnlöshet; ett par som genom sin starka åtrå till varandra har försökt få ett biologiskt barn men misslyckats. Återigen blir sexualiteten kopplat till reproduktionen viktig för normen om ett gott adoptivföräldraskap och det biologiska föräldraskapet skymtar fram som mall.

Tvåsamhetens problem

Det är också värt att minnas och diskutera med de sökande – oavsett om de redan har barn eller inte – att erfarenheter visar att ett barn (barns ankomst i NIA 1997 förf. anm.) oftast blir en påfrestning på äktenskapet och inte den sammanhållande länk makarna kanske förväntat sig. Detta förutsätter att parterna har en trygg och säker relation till varandra för att klara en sådan situation (NIA 1982:31, NIA 1997:40).

Det finns alltså vissa hot mot den ideala familjen. Tvåsamheten kanske inte är lämpad för att bli en tresamhet, trots att detta är normen. Det finns en paradox över detta resonemang, där idealet för föräldraskap är två personer– av olika kön – som gemensamt blir ett föräldrapar, men att detta oftast leder till påfrestningar istället för harmoni. Erfarenheterna visar alltså, att barn generellt inte är bra för tvåsamheten, men att det är tvåsamheten som är det bästa för barnet. Fast om tvåsamheten inte fungerar, sexlivet exempelvis, blir paret inga bra föräldrar.

Det största hotet mot adoptivbarnens trygghet i Sverige ser hon i den höga skilsmässofrekvensen. På grund av adoptivbarnens bakgrund är de extra känsliga för de komplikationer som följer med föräldrarnas skilsmässa (NIA informerar 1985:2, s.7).

Ifall det största hotet mot adoptivbarnen är skilsmässor kan man fråga sig varför det är bäst för barn att komma till ett par överhuvudtaget. Särskilt inte när det har visat sig att just barn är det som är den stora påfrestningen för tvåsamheten. Vi kommer i den senare delen av uppsatsen (*Normavvikarna*) diskutera ensamståendes möjlighet till adoption och de nackdelar som framställs med detta. Den diskussionen kommer att kunna kopplas till normen kring att det bästa för barnen är en mamma och en pappa som lever tillsammans i ett äktenskap.

Paret står som idealet genom hela vårt källmaterial och vi tror att den kan göra det för att det finns en väldigt stark norm kring tvåsamheten och det biologiska föräldraskapet

kopplat till reproduktionen. Med hänvisning till barnets bästa motiveras parförhållandet men genom en närläsning av materialet går det att se stora nackdelar med just tvåsamheten och barn. Att tvåsamheten ändock står som norm går att tolka som att hela samhället/staten/myndigheterna/medborgarna är så genomsyrade av denna institution att de blir blinda för alternativen. Att analysera sin samtid och få fram de normer som existerar kan vara svårt eftersom vissa normer finns överallt och därigenom blir osynliga. Här går det att dra en parallell till den queerteoretiska analysen av hur normer vidmakthålls genom att osynliggöra det som ifrågasätter normen för att själv framstå som naturlig och normal (Rosenberg 2002:102). Med denna teori i ryggen skulle man kunna se tvåsamhetsidealet som en norm vars mål är att reproducera sig själv genom att osynliggöra eller exkludera alternativen. Genom att titta historiskt på andra samhällsfenomen går det att peka på statens och institutioners agerande som en del av ett normskapande. I antologin *Familjeangelägenheter* diskuteras hur den politik som fördes under den första halvan av det förra århundradet var genomsyrat av en syn på mannen som familjeförsörjare trots att detta ideal egentligen aldrig var helt dominerande i det faktiska samhället. Politiken som fördes genom exempelvis arbetslöshetsunderstöd, fattigvård och barnavård utgick dock från denna norm trots att samhället ekonomiskt kanske hade tjänat på att handla annorlunda, just eftersom verkligheten såg annorlunda ut. Med den politik som fördes uppmuntrade staten medborgarna att leva efter vissa ideal, genom att vissa levnadsformer sanktionerades och andra inte. Staten var således aktivt normerande (Bergman & Johansson, 2002:7-17). Det går att dra viktiga lärdomar av historiska politiska beslut. Det samhället vi lever i idag är på samma sätt som samhällen som existerade förr, offer för ideal som göms genom att de framställs som naturliga och universella.

Föräldern/individ

Vi har nu diskuterat paret som står som normen för adoptivföräldraskapet. Paret består dock av två personer och under denna rubrik ska vi diskutera de enskilda krav som ställs på individen. Även ensamstående har rätt till att adoptera, således måste kriterierna kunna appliceras på individen. Som vi visade under metoddelen i inledningen följer adoptionsutredarna en blankett med olika rubriker som de blivande adoptanterna utredes efter. I detta avsnitt ska vi sammanfatta vad det är för olika aspekter som gör en person till en bra förälder.

Skötsamhet

Att sökanden finns med i socialnämndens register eller i polisregistret kan vara en anledning i 1982 års handbok att inte fullfölja utredningen. Detta är nämligen ofta ett problem för de länder som lämnar barn för adoption (NIA 1982:19). Utredaren har möjligheten att redan innan själva utredningen sätter igång meddela de sökande att det troligtvis inte kommer att bli något medgivande (NIA 1982:13, NIA 1997:35). Uppgifter ur socialnämndens register samt ur polisregistret kan i sig utgöra grund för avslag om adoption. Det poängteras också i 1997 års handbok att även om nämnden kan ge medgivande trots uppgifter i dessa register, så avslår de flesta länder ansökan där den sökande finns med i ett brottsregister (NIA 1997:35). Det står ingenting om att andra länder behöver veta något om socialregistret vilket kan tolkas som att detta är en svensk praxis. Vad i socialregistret som kan bedömas som olämpligt för adoptivföräldraskap finns inte med i handböckerna. Här har utredaren som vi tidigare diskuterat under kapitlet *Normbärarna*, enligt Lipskys teori en stor makt att i mötet med klienten bestämma vad som är godtagbart eller inte (Lipsky 1980:15). Att socialregistret tas upp som en av anledningarna till att utredaren kan avblåsa utredningen måste betyda att NIA anser att det är ett problem om en person som vill adoptera är med i socialregistret, även om utredaren lämnas fri att med sin subjektiva åsikt bestämma vad som kan kringgås.

Kontentan blir att som ideal adoptivförälder ska du ha varit skötsam. Du ska inte ha haft kontakt med vare sig polisen eller socialnämnden eftersom detta framställs som eventuella problem.

Den biologiska klockan i en steril kropp

I 1982 års handbok formuleras det som att ålder kan vara en anledning till att de sökande inte kommer att få ett medgivande (NIA 1982:16). Den nedre åldersgränsen är 25 år om inte synnerliga skäl finns. En övre åldersgräns finns inte men NIA påpekar att det finns en förhållningsregel att: ”utländska adoptivbarns familjesituation inte ska avvika från de flesta barns situation i Sverige” (NIA 1982:16). Därför menar NIA att föräldrarna inte bör vara äldre än genomsnittsföräldern i Sverige. NIA hänvisar i denna handbok från 1982 till dansk lag där fadern inte får vara äldre än 40 år och modern 38, vilket motiveras med att de sökande ska

klara av att vara bra föräldrar även när barnet kommer upp i tonåren. Här betonas det att det är viktigt att ha ”leklygne, fantasi och stabilitet nog för att kunna ge barnet både stimulans som trygghet” (NIA 1982:17). Detta nämns även i handboken från 1997 (NIA 1997:33). I handboken från 1997 står det att läsa att den lägsta lagstadgade åldern fortfarande är 25 år och att det ännu inte finns någon övre åldersgräns uttryckt i Föräldrabalken. Angående högsta tillåtna ålder rekommenderas utredaren att göra en individuell bedömning av den sökandes förmåga att ta hand om ett barn. Dock understryker NIA att de inte rekommenderar att ge medgivande till en sökande som fyllt 45 år. Dessutom påpekas att vissa länder har som krav att sökande för adoption av spädbarn inte får vara äldre än 40 år (NIA 1997:32-33). Det poängteras även i denna handbok att åldern och hälsotillståndet måste tolkas utifrån ett långtidsperspektiv; ”oavsett vilken ålder och erfarenhet makarna har är det deras möjligheter att möta ett barns behov som skall bedömas” (NIA 1997:34). Dessa makar som det refereras till bör heller inte ha för stor åldersskillnad sinsemellan då detta kan bli ett problem när den ena åldras tidigare än den andra (NIA 1997:34). I handboken från 1997 finns nu alltså en rekommenderad övre åldersgräns till skillnad från den tidigare där man på ett diffust sätt hänvisade till dansk lag. Nytt är även att ålderskillnaden mellan makarna alltså inte får vara för stor men att detta kan kringgå då det numer är en individuell prövning som gäller. Den största skillnaden över tid att ingen av ovanstående variabler i den senaste handboken utesluter sökandes rätt att bli adoptivförälder vilket kunde vara fallet 1982.

En viktig skillnad är att det i 1997 års handbok inte görs någon skillnad mellan kvinnor och män i fråga om ålder. Detta kan tyda på att det har skett en förändring i attityderna kring ålder och kön. En intressant tolkning skulle kunna vara att NIA genom kriteriet att mannen fick vara äldre än kvinnan ville likställa det konstruerade adoptivföräldraskapet med det biologiska föräldraskapet. De flesta män kan bli biologiska föräldrar senare i livet än de flesta kvinnor vilket legitimerar en högre åldersgräns även för adoptivföräldraskapet just för män. Att detta är borttaget visar på en förändrad syn på kön och ålder. Här kommer ett citat som kan visa på kopplingen mellan ålder, föräldraskap och reproduktion.

Bäst klarar man detta i 20 –30 års åldern, då ens fysiska vitalitet – liksom också kvinnans fertilitet – normalt ligger på en hög nivå (NIA informerar 1996:2, s. 7).

Sammanfattningsvis ska en adoptivförälder helst vara mellan 25-45 år för att det ska kunna garanteras både ansvarsfullhet och lekfullhet och för att det ska finnas en tillräcklig likhet med det biologiska föräldraskapet.

Den normala personligheten

Under rubriken *personlighet och intressen* ska i handboken från 1982 de sökandes läggning, temperament och intresseinriktning beskrivas (NIA 1982:28). Hur dessa ska tolkas lämnas dock därhän. Däremot poängteras fritidssysselsättningarna och umgängesformernas betydelse för familjens olika funktioner. Här menar handboken att de sökandes förväntningar på föräldrarollen och engagemanget i det framtida barnet kan tydliggöras.

Även om de sökande är beredda att i hög grad ägna sin fritid åt barnet, måste de flesta dock ibland anlita en barnvakt. För en ensamstående förälder är det absolut nödvändigt att kunna få hjälp med barn tillsynen. De sökandes kontakter med andra barnfamiljer är också betydelsefulla, liksom deras sociala kontakter överhuvudtaget (NIA 1982:29).

Här uttrycks det implicit att adoptivföräldern ska ha barnen som främsta intresse. Om föräldern någon gång behöver göra något annat måste det finnas en lämplig barnvakt. Det är viktigt att det finns andra barnfamiljer inom umgängeskretsen men även att föräldern har ett eget socialt liv. Här växer bilden fram av en socialt anpassad människa som kan erbjuda barnet lekkamrater och barnvakter.

Åsikter inom olika områden bör naturligtvis i och för sig inte tillmätas någon större betydelse vid bedömningen av personens allmänna lämplighet som blivande adoptivförälder. Extrema åsiktsinriktningar däremot, som kan medföra isolering av familjen eller hindra barnet att delta i lekar och sysselsättningar bland andra barn, bör ses som indicier på bristande förutsättningar att ta emot ett adoptivbarn (NIA 1982:29).

Det är en intressant formulering gällande extrema åsiktsbildningar. Utredaren får inga mer ledtrådar till vad som är en extrem åsiktsbildning eller var gränsen går. En person som ska adoptera ett barn ska vara en socialt anpassad person och får inte vara extrem på något sätt som hindrar barnet. Det finns inga fler anvisningar om hur läggningen eller personligheten ska tolkas, förutom att det inte får finnas för extrema åsikter. Att religion, eller rättare sagt, kristendom inte är någon extrem åsiktsbildning är dock tydligt genom att det i handböckerna

framhålls som en fördel (NIA 1982:29, NIA 1997:40). Detta går att tolka som att kristna värderingar, trots vårt relativt sekulariserade land, ändå fortfarande står som en del av en sund livsåskådning och inget som kan hindra barnet. Annan livsåskådning diskuteras inte mer än att det just ska diskuteras med de sökande.

Sammanfattningsvis är den ideala adoptivföräldern någon som har ett stort socialt umgänge där både barn och vuxna figurerar, en person som gärna får vara kristen men inte ha några andra extrema åsiktsbildningar. Intressen är en fördel, men det största fritidsintresset ska vara barnet.

Motivet – biologi vs konstruktion

Motiv för adoption är oftast ofrivillig barnlöshet, som vi redan har diskuterat under *Paret*. NIA anser att det är viktigt att ta upp och diskutera hur denna barnlöshet har påverkat de sökande. Om de sökande inte har varit hos en läkare för att kolla upp vad problemen beror på måste detta beröras i utredningen (NIA 1982:32, NIA 1997:44). Vad de olika skälen skulle kunna vara och hur detta skall tolkas berörs däremot inte i handböckerna.

Det finns en paradox i resonemangen kring motiv. Ofrivillig barnlöshet är den minst komplicerade anledningen till att vilja adoptera. Dock får inte barnet komma som ett substitut för ett biologiskt barn, utan ska vara välkommet för sin egen skull.

Socialekreteraren måste försöka att få en riktig uppfattning om de sökandes inställning till att adoptera jämfört med att föda ett barn – finns där en värdeskillnad, innebär en adoption en besvikelse i jämförelse med att föda? Är försöken att få adoptera barn bara en andrahandsförsäkring om man inte skulle lyckas få ett biologiskt barn, eller är det en försäkring för att få ett barn, på vilket sätt de vara må? (NIA informerar 1990:1, s. 2).

Detta citat visar på denna paradox. Om motivet till en adoption inte är en anledning av att den sökande inte kan få barn, kan detta vara ett tecken på en osäkerhet hos de sökande. Men adoptionen får inte vara ett andrahandsalternativ.

Det är tydligt att det finns en konflikt mellan det biologiska föräldraskapet och adoptivföräldraskapet. Adoptivföräldraskapet kan sägas både utmana det biologiska föräldraskapet och assimileras efter det biologiska föräldraskapets norm, såsom både Rosenberg och Rydström menar att avvikare från heterosexualiteten kan utmana men stärka heteronormativiteten (Rosenberg 2002:102, Rydström 2002:202-203). Dock blir det även tydligt att adoptivföräldraskapet aldrig kommer att likställas med det biologiska. Det kommer

alltid att vara ett som NIA benämner det, *annorlunda föräldraskap* (NIA 1982:9&24, NIA 1997:26&27), vilket går att analysera utifrån ett queerperspektiv som att adoptivföräldraskapet annekteras in i normen för det biologiska föräldraskapet efter denna norms villkor, men aldrig kommer att jämföras med det. Adoptivföräldraskapet skapas som något annorlunda, som avviker inom normen. Även Höjer diskuterar det annorlunda föräldraskapet utifrån fosterfamiljen och problematiserar ”vad som händer när en familj blir en särskild sorts familj” (Höjer 2001:2). Det här blir även intressant ifråga om hur NIA skriver om sökande som har, eller försöker att få, biologiska barn samtidigt som de ansöker om adoption. Att det kan ses som problematiskt av NIA kan tolkas som att det är svårt att sammanföra normen med det som avviker, eftersom det avviker alltid skapas som något annorlunda än normen, även om en annektering har skett. Detta blir även tydligt i fråga om motivet till varför en sökande vill adoptera. Som vi redan har konstaterat är ofrivillig barnlöshet det motiv som är lättast att hantera av utredarna. Det finns många varningar i materialet för en blandning av biologiska och adopterade barn. Här kommer exempel både från handböckerna och från *NIA informerar*:

Om de sökande kan få barn på biologisk väg, bör makarna uppmärksammas på att de bör undvika en graviditet tills adoptivbarnet hunnit anpassa sig till familjen (NIA 1982:34, NIA 1997:46).

De sökande måste göras införstådda med att en graviditet gör att deras tidigare erhållna medgivande blir ogiltigt. Sökande bör därför inte heller ges medgivande att ta emot ett utländskt barn för adoption så länge de försöker få biologiska barn genom insemination (NIA informerar, 1984:2, s. 8).

Här kan man skönja en vilja hos NIA att även vilja kontrollera det biologiska, genom att en uppmaning finns att de sökande inte ska reproducera sig. I en artikel i *NIA informerar* diskuteras de fall där föräldrarna har dolt en graviditet för att inte förlora sitt medgivande till ett adoptivbarn:

Det är alltså alltid barnens bästa som ska styra. I de fall där de sökande dolt en graviditet och barnen anlant alltför tätt har detta i många fall inneburit alltför stor press på familjen med bl. a. skilsmässa som följd (NIA informerar 2004:3, s.6).

Här blir det tydligt att det är problematiskt med både biologiska och adopterade barn i samma familj. Detta menar NIA skulle vara alldeles för jobbigt för familjen (läs föräldrarna) att hantera och avskräcks med exempel om skilsmässor. I det tidigare citatet framkommer dock att det är adoptivbarnet som måste få tid på sig att anpassa sig. Båda citaten ger en hänvisning till att det inte är till barnets bästa att blanda adoptivbarn med biologiska barn, antingen genom att det ges för lite uppmärksamhet eller ifråga om separerade föräldrar. Att samtidigt vara norm och avvikare är således problematiskt både för barn och föräldrar. För barnet handlar detta om att det blir ännu mer avvikande när det finns ett biologiskt barn att jämföras med. För föräldrarna handlar det om att det mest accepterade motivet till att adoptera är infertilitet. Att både kunna reproducera sig själva och adoptera blir således en konflikt som kan gå ut över adoptivbarnet. En tolkning av detta kan vara att NIA ser det som omöjligt att samtidigt agera adoptivförälder som biologisk förälder (se även NIA 1982:34 & NIA 1997:52-53).

Inga lik i garderoben

När det gäller rubriken *tidigare förhållanden* är texten mycket knapp i de båda handböckerna. Här finns inga direkta hänvisningar om vad som är passande svar för blivande adoptivföräldrar. NIA vill att utredaren ska ta reda på: ”parternas uppväxtförhållanden, utbildning och tidigare arbeten, hur de sökande upplevde sin uppväxt och vilka relationer de nu har till föräldrar och syskon”(NIA 1982:27, jmf NIA 1997:35). Hur detta skall tolkas och vad som är att föredra gällande yrken och utbildningar står inte. Men eftersom dessa uppgifter skall finnas med blir det tydligt att det på något sätt blir relevant. I den tidigare utgåvan skall vilka relationer de sökande nu har till föräldrar och syskon finnas med. Detta är dock borttaget från den senare versionen och varför det är så måste tolkas som att dessa relationer inte längre tillskrivs samma vikt. Det viktiga verkar vara att ha ett socialt liv, det behöver nödvändigtvis inte längre vara blodsband.

Under rubriken *inställning till barn och ungdom (kunskaper och erfarenhet av barn och ungdom* i 1997 års upplaga) diskuteras de sökandes egna upplevelser av sin barndom. En harmonisk uppväxt kan, enligt NIA, ge trygghet i föräldrarollen eftersom förebilderna är självupplevda (NIA 1982:35, NIA 1997:49).

Om en sökande helt tar avstånd från sin egen uppfostran och säger sig ha haft en svår barndom, bör utredaren försöka gå in på hur hon eller han kommit till rätta med de problem detta inneburit och vilken uppfostran de själva vill ge sina barn (NIA 1982:35).

Detta citat är från handboken från 1982, det finns inte med i den senare utgåvan. Att ha haft en svår barndom och ändå ges möjligheten att adoptera krävde alltså att de sökande kunde analysera och diskutera det svåra. En vettig diskussion kunde således uppväga det som en dålig barndom kanske har tagit med sig. Här kan vi se bilden av en socialt anpassad person som kan plädera för sin sak växa fram som en ideal förälder. Här återkommer Lipskys tankar om hur klientrollen lärs ut av socialtjänsten och att klientens möjlighet att bli godkänd är beroende av hur den utvecklas i förhållande till de normer som lärs ut. Klienten kan ”rehabiliteras” om den visar på att den kan och är villig att förändra sig och vissa aspekter som initialt varit problem kan överkommas om klienten tar till sig utredarens normer (Lipsky 1980:61).

Hur en utredare ska hantera en sökande med en dålig uppväxt diskuteras inte i den senare utgåvan.

Uppfostringsideal är även det något som NIA uppmanar utredarna att diskutera med de sökande. Här blir återigen paret viktigt, då de två uppfostringsidealen måste ställas mot varandra. Det kan bli konsekvenser för barnet om det finns för olika uppfostringsideal, även om NIA medger att det sällan råder totalt samstämmighet (NIA 1982:36, NIA 1997:49). Hur detta uppfostringsideal bör se ut diskuteras inte, men det blir intressant att det egentligen blir en fördel här att uppfostra barnet ensamt eftersom ingen krock med någon annans åsikter kan ge dåliga konsekvenser för barnet. Detta står dock självfallet inte i materialet.

En bakgrund till de aktuella förhållandena kan komma fram genom samtal om eventuella tidigare äktenskap eller varaktiga förbindelser och vad dessa betytt för de sökande. Tidigare äktenskap kan vara adoptionshinder i en del länder, men hur man klarat en skilsmässa är också en värdefull upplysning och säger en del om de sökandes förmåga att lösa problem (NIA 1997:40, jmf NIA 1982:30).

Tidigare äktenskap är således en nackdel men om den sökande har en ”bra” skilsmässa bakom sig kan detta visa att personen är bra på problemlösning. Tidigare barn kan också vara ett problem om kontakten inte är god.

Om någon av de sökande har barn förut, men inte själva har hand om dem, måste skälet till detta redovisas liksom vilken kontakt de sökande nu har med dessa barn. Här bör man också se på hur sökanden uppfyllt sina skyldigheter gentemot dessa barn [...] (NIA 1982:30, NIA 1997:40) och väga in det i bedömningen (NIA1997:40) Den som har försummat sina skyldigheter mot sina barn kan inte anses lämplig att få ansvar för ytterligare ett barn (NIA 1982:30)

Det har alltså skett en förändring i hur utredaren skall förhålla sig till dessa aspekter. Från handboken 1982 står det klart och tydligt att den som har försummat sina barn inte är lämplig som förälder. I handboken från 1997 är texten försiktigare genom att detta enbart skall tas med i bedömningen. En möjlig tolkning av detta kan vara att NIA efter 1997 förlitar sig på att utredarna inte ger medgivande till någon som försummat sina barn och att situationen kanske var annorlunda på åttiotalet med fler frånvarande föräldrar (läs fäder). Då skulle utredarna kanske inte självklart ha gett avslag på en ansökan där någon försummat sina barn och därför behövde NIA vara med och ge tydliga direktiv. Sammanfattningsvis kan vi säga att det är tydligt att du som sökande inte ska ha ett förflutet med problematiska relationer.

Presens perfekt

När det gäller *nuvarande förhållanden* vill NIA, förutom det som vi redan har diskuterat under rubriken *paret*, att det skall redogöras för hur de sökande bor och hur de har planerat för barnet i hemmet.

Vid ett hembesök får utredaren tillfället att resonera om hur de sökande planerat för barnet i bostaden. Kan ett barn röra sig i hemmet, hoppa, klättra och leka? Var skall barnet sova? (NIA, 1982:28, NIA 1997:36)

Här blir det tydligt, även om det inte skrivs ut explicit, att en för liten bostad inte är lika lämplig. Föräldern måste således kunna ha den ekonomiska möjligheten att erbjuda barnet en bostad som är stor nog att både kunna vara en lekplats och sovplats. Bilden av den socialt anpassade, verbalt utvecklade föräldern kompletteras härmed även med en förälder med tillräckligt god ekonomi. En god ekonomi behöver visserligen, enligt NIA, inte innebära att de sökande ska vara välbärgade utan det viktiga är att ekonomin är stabil (NIA 1982:28, NIA 1997:36). Om vi går tillbaka till bostaden skall även utredaren ta reda på om hemmet ligger i närheten och har tillgång till ”lekplatser, och lekkamrater i hemmets närhet liksom närhet till natur och möjlighet till fritidssysselsättningar för olika åldersgrupper” (NIA, 1997.36).

Utöver uppgifter om utbildning, yrke och inkomst är givetvis information om de sökandes planer för framtiden av värde. De sökandes trivsel på arbetet, deras relationer till arbetskamrater på olika nivåer, deras arbetstider och arbetsplatsernas belägenhet har också betydelse för familjen (NIA 1982:28)

När det gäller de sökandes arbete ska detta kunna kombineras med barn på ett bra sätt. Tider och resväg är således viktiga uppgifter. Även hur den sökande trivs på arbetet och med ”arbetskamrater på olika nivåer” är en faktor att väga in. Här blir det tydligt att det är viktigt att den sökandes alla delar av livet måste fungera tillfredställande, för att denna ska kunna bli en bra förälder.

Släktens och omgivningens inställning

Att rubriken *släktens inställning* finns med visar på en stark norm att ett barn behöver en släkt och att släktmedlemmarna varandra nära. Barnet behöver bli accepterat och älskat även av far- och morföräldrarna (NIA 1982:32, NIA 1997:43). Barn med endast en adoptivförälder har bara rättslig anknytning till en släkt vilket betyder att inställningen från denna släkt blir ännu viktigare (NIA 1982:32, NIA 1997:43) Vi kommer att vidare diskutera ensamstående adoptivföräldrar under rubriken *Normavvikarna*.

NIA anser att den övriga omgivningens ”attityder kan ha viss betydelse” (NIA, 1982:32, NIA 1997:43). Enligt NIA måste adoptivföräldrarna kunna vara beredda på att stöta på fördomar hos omgivningen om exempelvis invandrare och kunna möta dessa fördomar på ett bra sätt (NIA, 1982:32, NIA 1997:43). Här finns en viss otydlighet. Spelar omgivningens attityder någon roll om de sökande på ett bra sätt kan möta de fördomar som kan komma upp? Kan en oförstående omgivning i sig vara ett skäl till att inte ge medgivande?

I handboken från 1997 finns ett intressant tillägg under denna rubrik:

Man kan heller inte bortse från omgivningens attityder till den familj som vill adoptera. En i ett eller annat avseende avvikande och socialt isolerad familj kan knappast anses vara en lämplig miljö för ett adoptivbarn från ett annat land (NIA 1997:43).

Hur denna avvikande familj skulle kunna se ut, berättas det inte om. Makten att bestämma det avvikande ligger således hos utredaren. Omgivningen och dess fördomar kan dock

användas som alibi då sökande anses vara för avvikande. I nästa kapitel ska vi diskutera dessa avvikare, de normavvikare som inte kvalificerar sig som goda adoptivföräldrar.

Adoptivföräldrar har ofta känslan av att det ställs mycket stora krav på dem från omgivningens sida. De sökande kan kanske behöva resonera om detta. Känslan av att det krävs av dem att de skall vara någon slags idealförälder kan ibland vålla oro och få mindre lyckliga konsekvenser. Om föräldrarna accepterar kraven, överför de dem i regel även på barnet. Följden blir ofta att barnet känner sig otillräckligt (NIA 1982:36, NIA 1997:50).

Vi har i detta kapitel sammanfattat de kriterier som ställs upp för den goda adoptivföräldern. Det är inte svårt att få bilden av att NIA förväntar sig en ”idealförälder”, en idealförälder så som NIA definierar den. I citatet ovan vill NIA avdramatisera detta. Paradoxalt nog blir denna avdramatisering ytterligare ett krav som ställs på föräldrarna. NIA fortsätter med att säga att trygghet innebär att föräldern kan acceptera en viss ofullkomlighet hos sig själv eller andra. (NIA 1982:36, NIA 1997:50). Det gäller alltså att vara en idealförälder men att på samma gång inte vara det.

Den ideala familjen

Vi kan nu konstatera att den perfekta familjen, normen för ett adoptivföräldraskap är ett gift heterosexuellt par mellan 25-45 år. Detta är något som vi med hjälp av vårt teoretiska ramverk har visat är en norm baserad på det biologiska föräldraskapet. Vidare ska motivet till adoption vara en lagom stark längtan efter ett barn och helst ska paret vara icke-reproduktiva själva, vilket visar på det annorlunda i normen för adoptivföräldraskapet kontra det biologiska som är den absoluta normen. Detta par ska vara jämställt på så vis att det ska råda en jämställd arbetsfördelning gällande barnet. I början av våra undersökningsår fanns det en norm om att någon skulle vara hemma och ta hand om barnet. I den sista handboken ligger normen istället i att båda ska vara yrkesarbetande. Paret ska ha en bostad där det finns plats för lek liksom att hemmet ska ligga i närheten av natur och fritidsaktiviteter för olika åldersgrupper. Detta par ska ha ett aktivt sexliv så att barnet känner att dess existens i familjen har med den reproduktiva tvåsamheten att göra vilket återigen visar på det biologiska föräldraskapets hegemoniska karaktär.

För att inkluderas i normen kring ett gott adoptivföräldraskap ska familjen vara en del av ett socialt liv där både barn och vuxna ingår och det ska råda en god kontakt mellan far- och morföräldrar. Paret får gärna vara kristet men inte ha några andra extrema

åsiktsbildningar. Det huvudsakliga fritidsintresset ska vara barnet. Personerna i detta par ska ha haft en trygg uppväxt så att det finns bra levda erfarenheter av uppfostran. Parets uppfostringsideal ska vara liknande. Ingen ska ha haft någon tidigare kontakt med polis- eller socialmyndigheter. Personerna i paret ska helst inte ha varit gifta tidigare och ska heller inte ha några tidigare barn. Det ska råda goda relationer med arbetskamrater. Familjen får inte av omgivningen ses som avvikande. Dessa kriterier ingår i den del av normen som kan vara ”förhandlingsbar”, d.v.s. det som är upp till utredaren att tolka hur väl detta par är anpassade eller kan anpassas efter kriterierna. Den makt som socialsekreteraren har i fråga om att definiera normer är något som vi har påvisat med hjälp av Lipskys teori om närbyråkrater.

Det är relativt lite som har förändrats under undersökningsåren. Den huvudsakliga normen om det stabila paret och allt vad det innebär finns kvar. NIA motiverar dessa krav på familjen med att barnet behöver kompenseras de förluster som separationen från de biologiska föräldrarna inneburit (NIA 1997:30-31). Detta är en tankegång som återfinns i kriterierna för fosterhemsplaceringar. Ingrid Höjer diskuterar i sin avhandling *Fosterfamiljens inre liv* att familjen som sådan ses som en behandlingsmetod. De barn som placeras i fosterhem behöver kompenseras för sina tidigare svåra förhållanden och denna kompensation betyder att hemmet som ska ta emot fosterbarnet ska vara fullständigt, d.v.s. bestå av två makar. Det finns, enligt Höjer en föreställning om att barnen utvecklas på ett positivt vis om de placeras i en familj (Höjer 2001:15). Den familj som vi har vaskat fram genom vårt material påminner mycket om den familj som står som ideal för fosterhemmen. Enligt Höjer saknas några fasta kriterier för fosterhemmen men att det trots allt är en kärnfamilj som föreställningen om det ideala fosterhemmet grundar sig på (Höjer 2001:15). Trots att adoptivfamiljen inte ska vara en behandlingsmetod, utan faktiskt ersätta den biologiska familjen och bli en ”vanlig” familj, känns det inte avlägset att kunna dra jämförelsen om behandlingsmetod. Familjen blir synonym med det som är gott, det som kan göra gott, som kan kompensera det som varit dåligt. Att hänvisa till barnets bästa gällande de höga krav som finns på de adoptionssökande visar på en föreställning om att det är kärnfamiljen som är barnets bästa. Som Singer har visat i sin avhandling är principen om barnets bästa något som aldrig definieras men trots detta får stå som övergripande princip i lagstiftning rörande rättsligt föräldraskap (Singer 2000:34). Förlusten av föräldrar måste i vårt material, enligt principen om barnets bästa, kompenseras med en fullständig familj. Förlust => kompensation genom barnets bästa => fullständig familj. Detta kan te sig logiskt i fall barnets bästa var definierat. Men eftersom kriterierna som i sig bygger på barnets bästa, även definierar barnets bästa finner vi en skevhet. En rundgång där ingenting egentligen motiveras.

Barnets bästa och kriterierna för en bra familj hänvisas tillbaka till varandra vilket sin tur förstärker bilden av den goda familjen och familjen som behandlingsmetod, men som egentligen inte säger något om vad som är barnets bästa, eller vad som är en bra familj. Forskaren Baldur Kristjánsson menar att synen på kärnfamiljen som en mönsterfamilj formar vårt sätt att se på världen men har egentligen bara existerat under en kort historisk period (Kristjánsson 1998:39). Han menar att det finns en föreställning om att det någon gång funnits en mönsterfamilj och att dagens familjer bara är ”falnande kopior” av denna ursprungsfamilj (Kristjánsson 1998:39). Det intressanta är att denna syn på familjen, så som den även är definierad i vårt material, enligt Kristjánsson har motiverats som att den är ”påkallad av den naturliga ordningen” (Kristjánsson 1998:45), fast den egentligen är en relativt ny företeelse. Kristjánsson anser att det finns en vilja i samhället att försöka återskapa denna familj som enligt honom bara är en chimär (Kristjánsson 1998:59). För oss blir det inte svårt att se denna vilja till återskapning i de kriterier som ställs upp för den goda adoptivföräldern. Vi har genom att analysera de kriterier som ställs upp för de adoptivsökande försökt att utkristallisera vilka aspekter som exkluderar eller inkluderar. I likhet med en queerteoretisk tolkning av heteronormativiteten har vi velat visa hur normen för adoptivföräldrskapet skapas genom att definiera det som avviker från denna norm. Vi har istället velat syna denna norm i sömmarna genom att visa att den är konstruerad för att reproducera bilden av den heterosexuella kärnfamiljen som naturlig och evig.

Normavvikarna

Vi har i ovanstående kapitel diskuterat hur normen för adoptivföräldrskapet alltid måste förhålla sig till det biologiska föräldrskapet och definieras som något avvikande från detta. I denna del av uppsatsen kommer vi att analysera hur normen för adoptivföräldrskapet även konstrueras och upprätthålls genom att definiera ut det som anses avvika från normen för hur en adoptivförälder ska vara. Vi kommer att analysera hur det har skrivits om det avvikande för att se hur normen skapas och upprätthålls antingen genom att osynliggöra eller konkret exkludera eller genom att assimilera och annektera på normens egna villkor.

Ensamstående

Eftersom det bästa för ett barn är att ha två föräldrar och alla barn behöver detta, tycker vi inte att det är riktigt att placera adoptivbarn hos ensamstående. Så säger socialinspektör Lennart Gyllenstam i Borås (NIA informerar, 1986:2 s. 4).

Som vi tidigare nämnt utgår NIA oftast från att det är ett par som söker för att få adoptera. Föräldraskap anses som en företeelse som möjliggörs av en kvinnas och en mans kärleksrelation, och för att det kommande adoptivbarnet ska få bästa möjliga förutsättningar till en god barndom vill NIA därför att adoptivföräldraskapet ska efterlikna detta i mesta möjliga mån. Utgångspunkten är alltså det biologiska föräldraskapet. Detta anses som normen efter vilken adoptivföräldraskapet ska stöpas och denna norm genomsyrar hela texten. I nästan alla referenser till de framtida adoptanterna benämns de i plural i sammanhang där de ska förstås som ett par snarare än adoptanter generellt. Detta går exempelvis att utläsa genom att det i samma mening kan hänvisas till *barnet* vilket leder tanken till att detta faktiskt handlar om *ett* fall snarare än alla (se exempelvis NIA 1997:24).

Som ensamstående finns det extra krav på en fungerande omgivning.

För att en ensamstående skall accepteras som adoptivförälder bör hon/han ha ett väl fungerat kontaktnät, där barnet kommer att ingå och känna sig hemma. För barnets identitetsutveckling är det även viktigt att det får möjlighet till naturligt umgänge med båda könen (NIA 1982:36).

Att det är viktigt med umgänge med båda könen finns fortfarande med i 1997 års handbok (NIA 1997:41). Vad betyder då detta? Identitetsutveckling kopplat till könen leder tankarna till könsroller som ska komplettera varandra. Genom att erkänna att både manliga och kvinnliga förebilder behövs för identitetsutvecklingen erkänner man samtidigt att dessa är konstruktioner och inte något som uppkommer naturligt. Men trots att dessa är konstruktioner finns det alltså en vilja att reproducera det manliga och kvinnliga genom att barnet behöver både en man och en kvinna som förebild. Som ensamstående måste man bevisa att det kommer att finnas ett *naturligt* umgänge med det andra könet (NIA 1982:36, 1997:41). Vad som är tydligt är att som ensamstående kan du inte själv ge barnet det som det behöver, nämligen den heterosexuella kärnfamiljen. Som ensamstående måste du försöka kompensera denna brist genom att ha ett extra stort socialt nätverk som innefattar båda könen på ett

naturligt sätt. Slutsatsen av detta blir att som avvikande från normen måste du hela tiden sträva efter normalitet.

Kapitlet om ensamstående i handböckerna skiljer sig relativt mycket åt. Samma slags förutsättningar som att den sökande ska ha ett väl fungerande och stabilt kontaktnät med personer som kan tänkas ställa upp för barnet utifall föräldern skulle bli sjuk eller på annat sätt inte skulle kunna sörja för barnets omvårdnad finns i de båda handböckerna (NIA 1982:36, NIA 1997:41). Men istället för att som i den första handboken poängtera att den sökandes tidigare erfarenheter av barn är viktiga i bedömningen, skrivs istället i handboken från 1997 om en undersökning som gjorts angående barn inom barn- och ungdomspsykiatri. Här konstateras hur dåligt barn till ensamstående mår och NIA återkommer med en varning om att det endast är få utlandskontakter som godkänner ensamstående sökanden (NIA 1997:41).

En jämförelse mellan det normativa paret och ensamstående och hur queerteorin analyserar heteronormen och avvikelser från den, kan ge en liknande slutsats om hur ensamstående kan inkluderas till rollen som adoptivförälder. Detta sker naturligtvis inte förutsättningslöst, utan ensamstående måste som redan nämnt uppfylla högre krav på t.ex. dess sociala kontaktnät för att kunna inkluderas. Dock kan detta liknas vid hur grupper som avviker från heteronormen annekteras i normen och väl där ställs för krav som de inte kan uppfylla då de inte är som normen. Liksom avvikande grupper kan osynliggöras genom att de förment åtnjuter samma rättigheter som normen, och därför inte behöver urskiljas från normen, kan osynliggörandet av ensamstående i materialet ses som ett resultat av samma slags praktik (Rosenberg 2002:100-102).

För att över huvud taget kunna hitta adoptivfamiljer för de något äldre barnen och barn med något slags handikapp måste barnens företrädare ofta ge avkall på sina önskemål om unga makar som adoptivföräldrar. Detta leder till att ensamstående och äldre makar knappast kan få ett litet, helt friskt barn (NIA Informerar 1987:2 s. 5).

Detta citat visar dels på normen om att det är det unga paret som är de mest önskvärda föräldrarna och att ensamstående och äldre kan ses som ett andrahandsval. Dels visar det på hur ensamstående och äldre sökande, andrahandsadoptanterna, med all sannolikhet endast får adoptera äldre eller handikappade barn, andrahandsbarnen.

Det är naturligt att önska att ens barn är litet, friskt och välutvecklat, men den som ställer krav på att det skall vara det, eller tar för givet att det är det, har knappast förstått vad det innebär att adoptera ett utländskt barn (NIA Informerar 1987:2 s. 5).

Det blir även tydligt att ensamstående och äldre som önskar adoptera ska förstå att om de över huvud taget ska vara tänkbara som adoptanter måste de vara på det klara med att de inte kan ställa upp några önskemål på hur barnet skall vara. Att över huvud taget kunna ställa krav på hur det barn skall vara som man vill adoptera kan ju tyckas lite skevt och särskilt inte något som kan anses vara sprunget ur en tanke om barnets bästa.

Enligt FFIA:s (föräldraföreningen för internationell adoption, förf. anm.) stadgar är det dock så att två föräldrar prioriteras framför en förälder utifrån barnens bästa. Denna regel träder i kraft när det finns fler sökanden än barn till en aktuell kontakt. Generellt kan sägas att man måste ha en öppenhet för äldre barn eller barn med särskilda behov för att accepteras som ensamstående sökande i utlandet (NIA informerar 2002:3, S. 12).

Det finns en stor paradox i diskursen kring äldre barn och barn med särskilda behov. I handböckerna poängteras det att dessa barn kräver mer av sina föräldrar och därför skall dessa enbart placeras hos de familjer som har kapacitet för detta. Utredaren har ett stort ansvar för att försöka utreda om de sökande är lämpliga för denna svårare uppgift (NIA 1982:41, NIA 1997:54). I praktiken är det dock så att dessa barn ofta hamnar hos ensamstående, som i sig inte ses som ett lika bra alternativ. I handboken berättas det ju även om hur dåligt barnen till ensamstående mår men detta kopplas inte till att de barn som kommer till de ensamstående redan har en större problematik. Barnen med större bagage hamnar hos ensamstående. Dessa barn mår sämre när de blir äldre. Detta kopplas till att de är uppväxta med en ensamförälder vilket i sin tur förstärker bilden av de ensamstående som sämre föräldrar.

Ensamstående kan endast inkluderas med förbehåll.

Homosexuella sökande

Enligt lagen (1994:117) om registrerat partnerskap kan personer som ingått partnerskap inte adoptera, varken var för sig eller tillsammans [...] Att få adoptera barn är varken en jämlikhetsfråga eller rättighetsfråga för vuxna. En adoption skall enbart utgå från det utsatta barnets behov och möjlighet att få en så harmonisk uppväxt som möjligt (NIA 1997:42).

Det är först i handboken som kom ut 1997 som homosexuella nämns. Här står dock att det varken från svensk sida eller från ursprungsländernas sida är accepterat med homosexuella sökande. För att understryka detta hänvisas till svensk lag och även till den dom från 1993 där en homosexuell man nekats adoption. Det hänvisas till att adoption inte är en ”jämlighetsfråga eller rättighetsfråga” (NIA 1997:42) utan att det handlar om att se till barnets bästa (NIA 1997:42). Återigen används alltså principen om barnets bästa för att motivera varför personer som avviker från NIAs kärnfamiljsnorm inte ska få adoptera.

Då lagen om homosexuellas rätt till att bli prövade för adoption gick igenom den 1 februari 2003 skrevs ett löst tillägg till handboken. Då jämförs homosexuella sökanden istället med ensamstående sökanden på det sätt att släktens inställning till både adoption och homosexualitet blir viktig samt att det understryks att personer av båda könen behöver finnas i barnets närhet.

I NIA informerar har det funnits en sporadisk diskussion som tog fart ordentligt under 1999. Innan detta fanns en kort diskussion med anledningen av domen som vi nämnde ovan om den homosexuella man som nekats adoption. På åttiotalet finns enbart en notis kring homosexualitet där NIA proklamerar mot att homosexuella sammanboende ska få adoptera gemensamt. Anledningen till denna notis var att NIA fått uttala sig om en del av betänkandet ”homosexuella och samhället” (NIA informerar 1985:2, s.8).

I detta avsnitt har vi lagt upp analysen efter våra analysverktyg exkludering och inkludering/annektering vilket även är motiverat med det historiska händelseförloppet.

Osynliggörande och exkluderande

Den sökande anser, att då han i övrigt befunnits lämplig att adoptera ett barn saknas lagliga förutsättningar för socialnämnden att vägra medgivande på grund av hans homosexuella läggning. I domskälen hänvisas till socialtjänstlagen 25 § första stycket och till förarbetena till socialtjänstlagen, där det uttalas att socialnämnden vid prövning bör bedöma hemmets *allmänna* lämplighet att ta emot ett barn för vård och fostran (NIA informerar 1992:4, s. 6).

Även NIA skriver i handböckerna att det är de sökandes samlade lämplighet som skall vara avgörande vid bedömningen, men här blir det tydligt att ett prövoärende kan falla på grund utav att en sökande inte uppfyller *ett* av dessa kriterier, nämligen att vara heterosexuell. Beslutet i detta fall motiveras genom att hänvisa till att samhällets normer rörande homosexualitet gör ett medgivande omöjligt.

Det är inte den sökandes person eller sexuella läggning i sig som utgör hinder för medgivande, anser länsrätten. Däremot innebär samhällets attityder till homosexuella en extra psykisk påfrestning för ett adoptivbarn, som redan på grund av sin bakgrund befinner sig i en speciell situation (NIA Informerar 1992:4, s. 6).

Det hävdas att det inte är en sökandes *sexuella läggning i sig* som skulle vara den exkluderande faktorn i detta fall, trots att det är just det som menas, då det är just denna sexuella läggning som inte anses vara accepterad i samhället.

En sökandes sexuella läggning är givetvis ett led i bedömningen när den avviker från befolkningsmajoritetens sexuella läggning (NIA Informerar 1992:4, s. 6).

Att vara *normal* är det viktigaste hos en adoptivförälder. Av dessa citat framgår att en sökande som inte är heterosexuell inte kommer att godkännas. Detta visar på att vissa kriterier inte är förhandlingsbara ur den synpunkt att de går att kompenseras, såsom t.ex. ensamstående kan kompensera med ett stort socialt nätverk. Är du homosexuell kan detta inte kompenseras utan du exkluderas från möjligheten att adoptera. Trots att NIA skall göra en bedömning utifrån den sökandes samlade lämplighet, så finns uppenbarligen vissa kriterier som måste uppfyllas för att du som sökande inte ska exkluderas och ett av dessa kriterier är att vara heterosexuell, vilket enligt NIAs formulering är det normala. Homosexualitet *avviker från befolkningsmajoritetens sexuella läggning*.

Tidigare var alltså homosexuella exkluderade implicit. Då prövningen av detta fall genomfördes blev NIA tvingade att reagera på vad de själva hade osynliggjort, nämligen den vikt de lägger vid en sökandes sexuella läggning. Varken i lagen eller i NIAs handbok hade sexuell läggning tidigare tagits upp i fråga om adoption, men domen kan ändå visa på att den inofficiella linjen varit att homosexuella inte fick adoptera. Nu krävdes alltså en skärpning av både lagtext och praxis och homosexuella blev nu exkluderade explicit från att få bli prövade som adoptivföräldrar. Den heterosexuella normen blev därmed synlig med all största tydlighet.

Den problematiska annekteringen

I det här avsnittet kommer vi att följa utvecklingen från att homosexuella varit totalt exkluderade till att lagen om homosexuellas rätt till adoption slutningen går igenom den 1

februari 2003. Vi kommer här att använda oss av våra analysredskap exkludering och inkludering.

Med anledning av partnerskapslagens tillkomst 1995 blev frågan om homosexuellas möjlighet att prövas för adoption återigen aktuell. Detta ledde bl.a. till att regeringen utsåg en särskild kommitté vars uppgift var att utreda hur situationen såg ut för barn till homosexuella, samt undersöka de rättsliga skillnader som fanns mellan heterosexuella och homosexuella i fråga om adoption och vidare ta ställning till huruvida dessa skillnader var motiverade eller behövde revideras (NIA Informerar 1999:3, s. 2).

Huruvida homosexuella skulle få prövas för adoption var, enligt NIA själva, den mest omdiskuterade adoptionsfrågan under detta år vilket ledde till att NIA tillsammans med Barnombudsmannen anordnade en hearing i september 1999. Dit inbjöds representanter från organisationer för adopterade samt från adoptionsorganisationer för att diskutera frågan (NIA Informerar 1999:3, s. 2). Åsikterna var väldigt varierade och en del av inläggen publicerades senare i NIA Informerar 1999:4. Ett av dessa inlägg tar avstånd från att homosexuella skulle ges rätt att prövas för adoption och menar att ”[s]amhället ska inte lagstifta om en konflikt som man kan förutse. Det kan inte vara för barnets bästa och det är fel att använda barn som murbräcka mot samhällets normer” (NIA Informerar 1999:4, s. 3). Här betonas också att ”barnets rätt och barnets bästa måste gå före de homosexuella representanternas krav” (NIA Informerar 1999:4, s. 3).

En annan organisation uttrycker en annan förståelse av barnets bästa.

Vi menar att det inte enbart är en fråga om barnets bästa. Det är i lika hög grad en demokratifråga. Det ena utesluter inte det andra. Snarare är dessa två varandras förutsättning. Hur kan vi se till barnets bästa om vi inte erbjuder det en demokratisk uppväxtmiljö med samma rättigheter inför lagen oberoende av hans/hennes hudfärg, religion, kön eller sexuella läggning? och hur skulle vi kunna kalla oss demokratiska om vi inte sätter våra barns behov i första rummet? (NIA Informerar 1999:4, s. 3).

Dessa citat visar inte bara på den varierade förståelsen av barnets bästa utan även på att det finns olika åsikter i frågan huruvida homosexuella bör ges möjligheten att prövas som adoptanter eller inte. NIAs egna åsikter i frågan ventileras i tidsskriften ett par nummer senare, då de publicerar ett ställningstagande i utredningen om barn i homosexuella familjer skrivet av en expert från NIA. Här tar NIA återigen upp psykiska problem hos barnen som en anledning till varför homosexuella inte skulle få adoptera. Experten menar att om homosexuella skulle få adoptera skulle det innebära att

[D]e adopterade tillförs ytterligare en svårighet i sin identitetsutveckling. Det förhållande, att adoptivbarnet från mycket unga år finns i den homosexuella familjen och får den som sin närmaste och tydligaste förebild för mänsklig samlevnad torde inte göra identitetsarbetet lättare (NIA Informerar 2000:4, s. 5-6).

Dessa tankegångar och sätt att formulera resultaten av vad som skulle hända om adoptivbarn hamnade hos homosexuella känns igen i hur NIA diskuterat kring ensamstående sökande. De negativa psykologiska verkningar som enligt deras mening skulle göra sig gällande hos dessa barn är något som framhävs för att poängtera att det inte skulle vara till barnens bästa att bli omhändertagna av ensamstående eller homosexuella par. Ensamstående har som redan nämnts en möjlighet att kompensera sin bristande tvåsamhet med ett stort socialt nätverk, medan homosexuella inte kan kompensera för deras sexualitet.

En aspekt som blir synlig i och med detta är att statuskillnader kan märkas i fråga om hur olika grupper definierade av NIA förhåller sig till varandra. En ensamstående sökande är inte vad NIA helst ser som ett förstahandsalternativ till att ha vårdnaden över ett adoptivbarn, men i kommentaren som följer går det att läsa att homosexuella är ett slags paria som endast genom att propagera för sin sak, förminskar ensamstående heterosexuellas chanser att få adoptera.

Kampanjen för homosexuell adoption har redan försvårat för ensamstående, heterosexuella adoptionssökande i Kina (NIA Informerar 2000:3, s. 8).

Ensamstående heterosexuella behandlas nu plötsligt som att de är mindre problematiska eftersom de står i förhållande till en mer problematisk grupp.

NIA återkommer med sin ståndpunkt mot att homosexuella ska få adoptera i NIA Informerar 2001:3-4 då de publicerar en sammanfattning av deras yttrande till betänkandet 'Barn i homosexuella familjer' (SOU 2001:10). Här ställer NIA sig emot vad utredningen kommit fram till i fråga om barnens psykiska hälsa och menar att negativa resultat som framkommit i utredningen i fråga om dessa barns psykiska välmående förminskats. "NIA anser också att det finns en tydlig tendens i betänkandet att tona ned den psykiska sårbarhet som adopterade kan uppvisa till följd av sin särskilda bakgrund" (NIA Informerar 2001:3-4, s. 17). De menar även att det inte går att göra en direkt jämförelse mellan resultaten som utredningen kommit fram till och hur situationen skulle bli för adopterade barn till homosexuella, då de barn som utretts har bott hos en biologisk förälder.

Här blir inte bara den heterosexuella normen tydlig utan även den vikt som läggs vid det biologiska föräldraskapet. NIAs logik går i linje med Anna Singers analys av lagstiftningen kring homosexualitet och föräldraskap.

Att homosexuella par idag inte har samma möjligheter som heterosexuella par att kunna bli föräldrar, antingen genom adoption eller genom olika former av assisterad befruktning, beror på att ett grundläggande krav i dessa sammanhang är att de blivande föräldrarna lever i ett heterosexuellt förhållande. Att kravet uppställts motiveras med hänsyn till barnets bästa, och hämtar sin bild i det biologiska föräldraskapet (Singer 2000:32).

Under denna tid då lagstiftningen rörande detta utreds befäster NIA återigen denna syn och ställer sig mot att ändra lagen så att homosexuella skulle kunna prövas som adoptivföräldrar. I artikeln nämns även att en lagändring ändå inte skulle medföra en faktisk förändring då inga ursprungsländer skulle godta en ansökan av homosexuella sökande (NIA Informerar 2001:3-4, s. 17). Trots NIAs vilja att exkludera homosexuella sökanden går lagen igenom och sedan den 1 februari 2003 är det numera tillåtet att som homosexuell ansöka om att bli prövad som adoptivförälder. Med anledning av detta skriver NIA ett tillägg till handboken som publiceras i *NIA Informerar*. Här beskrivs hur homosexuella sökande ska prövas och det blir tydligt att samma kriterier gäller för registrerade partners som för gifta makar. NIA tvingas nu motvilligt att godta att homosexuella inte längre kan exkluderas från att bli prövade. Problemet är bara att de kriterier som formulerats har sin utgångspunkt i det heterosexuella paret. Liksom för ensamstående formuleras kraven med detta par som norm och innefattar därför extra krav för att överbrygga att normen inte kan uppnås. Liksom för ensamstående är det ”viktigt att barnet får ett naturligt umgänge med personer av båda könen” och även att ”barnet kan erbjudas en varaktig och god manlig och kvinnlig förebild i barnets närhet” (NIA, tillägg till handboken 2003:2). Utöver detta ställs även krav på att det finns en öppenhet kring homosexualiteten samt att familjen har en ”positiv inställning till det motsatta könet” (NIA tillägg till handboken 2003:2). Även släktens inställning till homosexuellt föräldraskap och omgivningens attityder blir nu ytterligare punkter som måste diskuteras. De mest avgörande punkterna verkar dock vara att homosexuella sökanden är öppna med sin sexualitet och att kriteriet om förebilder av båda könen i barnets närhet kan införlivas.

Vad som blir intressant i detta tillägg är hur homosexuella både hanteras som något avvikande från det heterosexuella paret men ändå ska prövas genom samma kriterier. Enligt Rosenberg verkar heteronormativiteten genom dess två principer om exkludering och

inkludering och inkluderingen verkar genom assimilering av avvikelser in i normen. Vid denna genomgång av hur NIA behandlat homosexualitet och föräldraskap genom åren har vi velat påvisa hur homosexuella exkluderats från normen för att sedan behöva leva upp till normen. Detta kan liknas vid den process som Rosenberg benämner assimilering, då avvikarna ska försöka efterlikna normen för att kunna inkluderas i den. Tydligt är dock att normen aldrig helt kan uppnås, homosexuella kan aldrig i NIAs mening leva upp till den heterosexuella identiteten. Detta menar Rosenberg är en del av hur normen verkar genom att annektera avvikelser i normen. Formellt inkluderas de, men eftersom de inte kan uppnå normen, kommer de heller aldrig att inkluderas helt och hållet. Det effektiva är just att de formella hindren verkar ha kommits över, homosexuella kan nu enligt lagen prövas för adoption (Rosenberg 2002:100-102). Däremot kan de inte adoptera några barn eftersom adoptionsorganisationerna inte har kontakt med någon utlandskontakt som godkänner detta. Tidigare har NIA angivit det svenska samhällets attityder som anledning till varför homosexuella inte bör få adoptera. Nu när lagen gått igenom blir det motståndet från utlandskontakterna som får stå som skäl varför homosexuella inte ska vänta sig att få adoptera ett barn. Detta är ett väldigt effektivt sätt att även avvärja homosexuella från att kunna propagera för sin sak. De har nu en formell rätt att få bli prövade, men ska inte förvänta sig att få adoptera ett barn.

Fysiska och psykiska exkluderingsfaktorer

I handboken från 1982 tas en mängd olika sjukdomar upp som problematiska. Det viktiga är prognosen på sjukdomen. De sökande måste kunna ta hand om ett barn i 20 års tid och får därför inte lida av någon sjukdom som kan påverka personens möjligheter att ta hand om ett barn under denna tid (NIA 1982:13). Även att ha diabetes tas upp som ett problem. Diabetes kan i längden leda till grava synproblem och om tillståndet hos den sökande vid tidpunkten för adoptionen visar tecken på att detta skulle kunna ske bör inte ett medgivande ges. Du får heller inte ha några njursjukdomar, tarmsjukdomar eller tumörsjukdomar där prognosen inte är helt god (NIA 1982:14). Att vara extremt fet kan ha följsjukdomar som måste tas i beaktande. Att vara fet innebär även att du kan få svårt att lyfta och bära ett barn (NIA 1982:14). Detta är borttaget ur handboken från 1997 där fetma inte nämns överhuvudtaget. Däremot diskuteras övervikt i *NIA informerar* under 2004.

När bägge makarna har en mycket kraftig övervikt måste också –utöver den rena hälsobedömningen – makarnas inställning till motion och möjlighet att vara fysiskt aktiva tillsammans med barn, vägas in. Kraftig övervikt med mycket stillasittande kan innebära en osund livsstil och för ett barn medföra risk för övervikt och åtföljande sjukdomar (NIA informerar 2004:1, s. 6)

Det blev starka reaktioner på denna artikel och NIA försökte mildra effekterna av sina ord i följande nummer där de förklarar att meningen inte är att utredarna ska förhöra de sökande om matvanor och ställa krav på viktnedgång (NIA informerar 2004:4, s. 3). De avslutar försvarstalet med följande:

Det behövs en hel del finkänslighet i kommunikationen med de sökande för att de inte ska känna sig kränkta utan förstå att det är det okända barnets bästa som man har för ögonen (NIA informerar 2004:4, s. 3)

Återigen hänvisas det till barnets bästa gällande de krav som ställs på föräldrarna. Barnets bästa ska även få de sökande att inte känna sig kränkta. Det blir intressant att barnets bästa blir den faktor som ska vara ett skydd mot kränkning av föräldrarna. Genom denna formulering visar NIA att barnets bästa enligt dem är en princip som det inte kan råda delade meningar om, att det är något universellt som alla borde rätta sig efter och dessutom utan att känna sig kränkta.

Sjukskrivning eller förtidspension kan också vara problematiskt eftersom att ta emot ett adoptivbarn enligt NIA kan vara minst lika arbetsamt som att heltidsarbeta. Att lida av någon slags psykisk störning anser NIA heller inte är en bra förutsättning för att fungera som förälder. För en labil eller psykiskt svag person kan ett adoptivbarn vara allt för ansträngande (NIA 1982:15). Under rubriken *Allmänna överväganden* tas även allergier upp i handboken från 1982. Att lida av för svår allergi kan leda till att föräldern inte kan besöka vissa platser och detta kan betyda att barnet inte får möjlighet att delta i olika lämpliga aktiviteter (NIA 1982:17).

I 1997 års handbok ska läkarintyget rymma samma slags information som i den tidigare handboken. Däremot tas allergier inte längre upp som ett problem som skulle kunna hindra en sökande från att få medgivande till adoption (NIA 1997:37).

Angående sjukskrivningar betonas att dessa måste undersökas genom uppgifter från försäkringskassa och arbetsgivare.

Adoptivbarnens bakgrund och situation gör att man, så långt det någonsin är möjligt, bör undvika att de kommer till familjer där längre sjukskrivningar eller sjukhusvistelser för någon av adoptivföräldrarna gör att de inte kan svara mot barnets behov av närhet och omhändertagande (NIA1997:37).

Här betonas också att även om socialsekreteraren ger medgivande trots sjukdom eller funktionshinder så kan många av adoptionsländerna underkänna en ansökan av dessa anledningar (NIA 1997:37).

Även i 1997 års utgåva poängteras att diabetiker behöver ett läkarintyg från en ögonläkare. Synen är tydligen ett viktigt krav för att fungera som adoptivförälder, medan andra funktionshinder inte explicit behöver utesluta en sökande från ett få ett medgivande. De sjukdomar som nämns som problematiska i 1997 års utgåva är hjärt-kärlsjukdomar, nervmuskelsjukdomar, reumatiska sjukdomar och tumörsjukdomar samt psykiska sjukdomar och störningar (NIA 1997:38).

I övrigt rekommenderar NIA att man inte ger medgivande till en person som är långtidssjukskriven.

Funktionshindrade

I handboken från 1982 ses inte handikapp (som det hette på den tiden) som något som i sig är problematiskt utan som måste bedömas individuellt. Om den sökande kan kompensera sin funktionsnedsättning ska inte det i sig vara ett hinder för medgivande. Det viktiga är att handikappet inte medför isolering eller är en för tung arbetsbörda för resten av familjen (NIA 1982:15). Här förutsätts implicit att du inte får vara en ensamstående med handikapp. I handboken från 1997 är funktionsnedsättning ett större problem.

En betydande funktionsnedsättning kan i en del avseenden vara en mer eller mindre starkt komplicerande faktor i föräldrauppgiften. Ett krav bör således vara att adoptivföräldrarna, var och en för sig, har förmågan till en nära och kontinuerlig fysisk och psykisk kontakt med barnet och att de tillsammans kan sörja för barnets behov av omvårdnad utan medverkan eller inblandning av ytterligare personer (NIA 1997:38)

Till handboken från 1997 finns en bilaga där funktionsnedsättning hos föräldrar diskuteras. Bilagan är skriven av en psykolog och kontentan är att barn i regel torde ha det svårare att utvecklas sunt där det finns en betydande funktionsnedsättning i familjen (NIA 1997:89-93). Även om handboken från 1982 inte uttalar sig så starkt mot att personer med

funktionsnedsättning lämpar sig som adoptivföräldrar finns det en diskussion kring detta i *NIA informerar* under början av åttiotalet. Diskussionen uppkom eftersom kritik riktats mot NIA från DHR (De handikappades riskförbund) om att NIA skulle behandla handikappade diskriminerande. NIA anser inte att kritiken är befogad utan hänvisar återigen till barnets bästa.

Socialnämnden och NIA måste i dessa sammanhang företräda det okända barnet och främst se till dess bästa. Eftersom samhället direkt medverkar till den familjebildning som uppstår i och med att en adoption kommer till stånd, måste samhället även ta ansvaret för att detta verkligen är till barnets bästa (NIA informerar, 1983:1-2, s. 8)

DHR ansåg att handikappades situation i det svenska samhället visst gjorde det möjligt för dessa att ta hand om ett barn och att denna information om den fördes vidare till utlandskontakterna kunde ge handikappade sökande chansen att få bli adoptivföräldrar. NIA ansåg att det inte var deras uppgift att upplysa utlandskontakterna om hur situationen för handikappade såg ut i Sverige. Anledningen till detta var att utlandskontakterna skulle kunna få uppfattningen att svenska myndigheter inte tog tillräckligt ansvar för de barn som anförtros åt svenska familjer (NIA informerar 1983:1-2, s. 9-10).

Svårigheten med att ett sådant försök att övertyga blir inte mindre då barnets företrädare vet att det finns ett flertal familjer i såväl Sverige som i andra länder som önskar adoptera barnet som inte har någon sjukdom eller handikapp (NIA informerar 1983:1-2, s. 9-10).

NIA skjuter här över problemet till barnets företrädare i utlandet. Jämför med den tidigare diskussionen under rubriken *Att kringgå systemet*. Men samtidigt menar NIA att de faktiskt inte vill kämpa för de funktionshindrades rättigheter utomlands eftersom inte heller de tror på att det är barnets bästa. Genom denna hänvisning tycker sig NIA heller inte diskriminera: ”NIA ser det som en klar missuppfattning att NIA skulle utsätta sökanden med handikapp för diskriminering” (NIA informerar 1982:1-2, s.8). Återigen blir principen om barnets bästa en skyddsmur för diskriminering och kränkning.

Att funktionshindrade och sökanden med sjukdomar ses som andrahandval gällande adoption är tydligt. Följande citat visar på problematiken att inte leva upp till normen:

Det rimmar illa att så många svenska sökande är över fyrtio år och ibland även har någon sjukdom, men ändå bara vill adoptera späda och friska barn (NIA informerar 1988:5)

Här vill NIA visa på detta problem att så många önskar små och friska barn. Dock visar citatet istället på att NIA själva värderar både barn och sökande olika. Genom att uttryckligen skriva att "det rimmar illa" måste NIA mena att den som har skavanker måste vänta sig ett barn med skavanker och dessutom erkänna att små friska barn förtjänar friska föräldrar.

I detta avsnitt har vi visat att fysiska och psykiska exkluderingsfaktorer gärna förklaras med en hänvisning till barnets bästa och att denna princip även blir ett skydd mot kränkning. Att exkluderas ur normen kan alltså också innebära att den exkluderade ska förstå varför detta sker och inte försöka kräva sin rätt. En assimilering in i normen blir således omöjlig för dessa avvikare eftersom det inte går att gå emot principen om barnets bästa och att vissa avvikelser inte går att kompensera. Eftersom en assimilering inte kan äga rum blir slutresultatet att de barn som ändock lämnas till adoption till dessa avvikare även de är avvikare. En annan poäng om varför denna grupp är svårassimilerade är att eftersom det handlar om *fysiska* problem inte finns möjligheten att utvecklas, eller lära sig klientrollen som Lipsky skulle ha uttryckt det.

Invandrare

Det finns inte mycket skrivet om etnicitet gällande föräldrar i källmaterialet. I *NIA Informerar* nämns det inte överhuvudtaget förutom i en kort diskussion i mitten av åttiotalet. Då diskuterades det utifrån att NIA ansåg det som ett problem att det fanns en möjlighet att kringgå invandrarbestämmelserna vid adoption av släktingbarn (NIA informerar 1985:4, s.6). I handböckerna finns etnicitet med som en av de grundläggande aspekterna som måste tas upp i den så kallade föreberedande bedömningen. Anledningen till att det inte står mer om det kan vara just för att det tillhör den förberedande bedömningen och att de som inte lever upp till kriteriet inte går igenom en utredning.

Redan av ansökan kan framgå att ingen av makarna talar svenska. En sådan ansökan bör behandlas så snart som möjligt, då medgivande inte bör ges i ett sådant fall, om det inte finns alldeles särskilda skäl som talar för det. Det finns stora risker för att ett barn i en familj där ingen talar svenska, kommer att få språksvårigheter. Även om man inom familjen talar endast ett språk och kan ge barnet detta på fullödigt sätt, kommer barnet på ett tidigt stadium i kontakt med

svenska språket genom kamrater. Därtill kommer att barnet i en sådan kontakt berövas det stöd som det i olika situationer kan behöva t ex i kontakt med förskola, skola och olika myndigheter och inte minst grannar och kamrater (NIA 1982:18).

I handboken från 1997 uppmanas utredarna att råda de sökande att först lära sig svenska innan de ansöker om adoption (NIA 1997:34). I denna handbok skrivs det inte explicit att ett medgivande inte skall ges, men annars är texterna mycket lika. Även att hamna hos en tvåspråkig familj kan utgöra ett problem för adoptivbarnet. I båda handböckerna står det att ”medgivandet [bör] begränsas till att gälla endast för spädbarn”. Detta för att barnet inte skall bli förvirrat och få en försenad språkutveckling (NIA 1982:19, NIA 1997:35).

Adoptivbarnet mår således bäst av att komma till en svensk familj. Ickesvenskar är den tydligast exkluderade gruppen från normen av adoptivföräldraskap. Detta anser vi eftersom gruppen både har osynliggjorts till stor del och i de sammanhang som den nämns exkluderas den genom att den konstrueras som så problematisk att inga kompensatoriska åtgärder kan förändra detta. Det finns alltså inga alternativ till att vara svensk i detta sammanhang.

Tolkningen av detta bli då att det för alla barn, inte bara för adoptivbarn, har det bäst boende i en svensktalande familj för att det inte ska riskeras att barnet får språksvårigheter och genom det bli isolerat.

Enligt oss är detta ett etnocentriskt synsätt där den normala svensktalande familjen får stå som den uttalade normen för ett gott föräldraskap. Konsekvensen blir att normen reproduceras och genom det exkluderar alla de familjer som inte är svenska.

De obekväma adoptionssökande

Vi har i detta kapitel diskuterat de sökande som inte uppfyller normen kring adoptivföräldraskapet. I definierandet av vissa grupper eller aspekter som avvikande förstärks normen som oproblematiserad. Vi har visat att vissa grupper, exempelvis ensamstående, kan kompensera bristen av tvåsamheten genom ett stort socialt kontaktnät, men att det aldrig går att erkännas som likvärdig normen. Detta visar sig genom att de ensamstående enbart får adoptera de barn som normen har ratat. Gällande homosexuella har det skett en förändring över tid från att ha varit exkluderade implicit till att bli exkluderade explicit och slutligen bli annekterade in i normen. Vi har även visat att denna annektering rent praktiskt inte innebär någon skillnad i fråga om att verkligen få adoptera ett barn. Gällande exkluderingsfaktorer av fysisk art blir det tydligt att en assimilering inte är möjlig då det inte finns någon möjlighet att

antingen kompensera eller utvecklas till att efterlikna normen. Att denna möjlighet saknas gör att principen om barnets bästa används som ett försvar mot kränkning. Detta visar även på att NIA ser barnets bästa som något allmängiltigt som inte kan ifrågasättas och torde därför få den exkluderade gruppen att inte känna sig diskriminerade. Att så tydligt exkludera invandrare från gruppen som bra adoptivföräldrar visar även på en etnocentrism inom NIA och att adoptivsökande ska vara svenska.

Barnets bästa används ständigt som argument mot dessa gruppers möjlighet att bli adoptivföräldrar och normen konstrueras utefter detta som oproblematiserande.

AVSLUTANDE DISKUSSION

Vårt syfte med denna uppsats har varit att undersöka de normer för adoptivföräldraskap som konstrueras i NIAs handböcker och i tidskriften *NIA informerar*. Vi har även velat problematisera socialtjänstens funktion i adoptionsprocessen. Vi har undersökt vad som kan sägas inkluderas och exkluderas till normen om adoptivföräldraskapet.

Utifrån Lipskys teorier kring närbyråkrater har vi diskuterat socialsekreterarnas makt i förhållande till sina klienter – de adoptionssökande. Ett viktigt resultat utgår från Lipskys teori kring närbyråkratens makt att välja när det går att *kringgå systemet*. I vårt material blir detta tydligt när NIA kan råda socialsekreterarna att undvika vissa aspekter i utredningarna som kan vara till nackdel för de adoptionssökande i utlandet. Vad som inte går att utesluta ur utredningarna handlar således om normer som NIA själva ställer sig bakom, exempelvis att homosexuella eller funktionshindrade inte får adoptera.

En annan aspekt av detta är socialsekreterarens stora makt att lära ut klientrollen. Detta har visats sig genom den utvecklings- eller mognadsprocess som tillåts de sökande och där socialsekreterarna kan vara vägledande i vad som tillslut landar i vad NIA och socialtjänsten anser är ett sunt föräldraskap. Vi anser att socialtjänsten med dessa maktinstrument blir *normbärare* av de normer som NIA ställt upp men blir även *normskapare* i dess möte med klienterna. Socialtjänstens roll blir att assimilera de assimileringsbara in i normen för adoptivföräldraskapet. Här går det att dra en parallell till queerteorins assimileringprincip som innebär att inkludering kan ske av avvikare in i normen, men endast på normens villkor. I vårt material blir det tydligt att en sådan inkludering kan ske i form av *likriktning* av de sökande.

De som kan likriktas är dock de sökande som inte blir exkluderade p.g.a. aspekter som inte är förhandlingsbara ur NIAs synvinkel sett, exempelvis homosexualitet innan lagen kom 2003 eller sökande som inte talar svenska. De som är exkluderade ur normen kring adoptivföräldraskapet blir detta med hänvisningen till principen om *barnets bästa* som genomsyrar hela vårt material. Singer diskuterar principen om barnets bästa som odefinierad och därför allmängiltig. Hon menar att principen får mening av den som använder den. I vårt material blir detta tydligt genom att den ständigt används men aldrig definieras. Barnets bästa blir således NIAs samlade kriterier för ett adoptivföräldraskap och hämtar sin grund ur det *biologiska föräldraskapet*. Detta biologiska föräldraskap motiverar i sin tur den heterosexuella kärnfamiljen som hänvisar tillbaka till barnets bästa. Den heterosexuella kärnfamiljen blir

sålades motiverad av sig själv, men framställs som naturlig genom att den har hämtat sin förlaga i det biologiska föräldraskapet.

Med en queerteoretisk tolkning av detta kan man se normen för adoptivföräldraskapet som definierad efter den absoluta normen - det biologiska föräldraskapet. Dock konstrueras adoptivföräldraskapet som *ett annorlunda föräldraskap* vilket aldrig helt kommer att likställas med det biologiska. Detta slags normskapande blir dock även tydligt inom ramen för adoptivföräldraskapet självt, då konstruktionen av avvikare från denna norm är det som upprätthåller och normaliserar adoptivföräldraskapet. Kriterierna som fastställs av NIA för vad som kännetecknar lämpliga adoptivföräldrar formuleras ofta efter vad som inte kännetecknar bra adoptivföräldrar.

Efter genomgången av källmaterialet har vi kommit fram till att *normen för adoptivföräldraskapet sammanfattningsvis är ett svensktalande, heterosexuellt, gift par mellan 25-40 år med god ekonomi, stort socialt umgänge och kompetens och med goda relationer till släkten. Paret ska vara sterilt men ha ett aktivt sexliv och längtan efter ett barn ska vara lagom stark.*

Utifrån detta normativa par konstrueras sedan en slags hierarki där de minst avvikande från normen anses minst problematiska att godkänna för adoption och de mest avvikande inte ens kommer att få påbörja en utredning. Hierarkin bli också intressant ur en queerteoretisk synvinkel då det som annekteras till normen och förment likställs med den, kommer att ha förlorat makten att kräva sin rätt. Om heterosexuella gifta par kan förvänta sig att få små, friska barn, ska ensamstående inte förvänta sig att få adoptera små, friska barn och homosexuella ska inte förvänta sig att få adoptera något barn alls trots att de nu kan prövas för adoption. De kan sägas ha annekterats till normen, medan t.ex. icke-svensktalande är totalt exkluderade och ska inte ens förvänta sig att få genomgå en utredning.

Det som vi finner intressant med vår uppsats är frågorna den väcker kring just detta med vem som får adoptera och varför.

Avslutningsvis vill vi säga att vi naturligtvis menar att det inte går att göra avkall på att barns intressen skall bli tillgodosedda. Däremot menar vi att det som definieras som barnets bästa inte ska behöva baseras på krav som grundar sig i förlegade föreställningar om kärnfamiljen eller kategoriseringar och stereotypiseringar som reproducerar gamla strukturer. Vi vill ha en diskussion kring barnets bästa som fokuserar på barnets *behov* och inte på hur den adoptionssökande väljer att leva sitt liv. Vi anser att staten genom NIAs direktiv blir aktivt normerande genom att de har ställt upp dessa kriterier för att anpassa

adoptivföräldraskapet efter kärnfamiljen och att socialtjänsten har möjligheten att likrikta de sökande efter denna mall.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Källmaterial

NIA informerar: 1980:2&4, 1982:2, 1983:1-2, 1984:2, 1985:2&4, 1986:2, 1987:2, 1988:1,2&5, 1989:3, 1990:1, 1992:3&4, 1996:2, 1998:4, 1999:3&4, 2000:3&4, 2001:3-4, 2002:2&4, 2003:1, 2004:1&4, Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor, Stockholm

Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor (NIA), 1982, *Internationella adoptioner – Handbok för socialnämnder*, Nämnden, Stockholm

Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor (NIA), 1997, *Internationella adoptioner – Handbok för socialnämnder*, Fritzes offentliga publikationer, Stockholm

Litteratur

Bergman, Helena & Johansson, Peter (red.), 2002, *Familjeangelägenheter*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm

Höjer, Ingrid, 2001, *Fosterfamiljens inre liv*, Institutionen för socialt arbete, Göteborg, Göteborgs Universitet

Kristjánsson, Baldur, 1998, ”Vardandets barndom – (be)varandets barnforskning: Om mötet mellan en föränderlig värld och en statisk världssyn” i Dahlgren, Lars & Hultqvist, Kenneth (red.), *Seendet och seendets villkor*, HLS Förlag, Stockholm

Lipsky, Michael, 1980, *Street-level bureaucracy – Dilemmas of the Individual in Public Services*, Russell Sage Foundation, New York

Möller, Anders, 2003, "Barnlöshet" i *Nätverksfamiljen*, Bäck-Wiklund, Margareta & Johansson, Thomas (red.), Natur & Kultur, Stockholm

Rosenberg, Tiina, 2002, *Queerfeministisk agenda*, Atlas, Stockholm

Rydström, Jens, 2002, "'Gives för undantagsmänniskor ingen undantagsställning'? – Lagen om registrerat partnerskap – dess historia och betydelse" i *Den Jyske Historiker*, nr 98-99, Århus

Singer, Anna, 2000, *Föräldraskap i rättslig belysning*, Iustus förlag, Uppsala

Sverne Arvill, Ebba & Svensson, Agnetha, 2003, *Adoption*, Nordstedts Juridik AB, Stockholm

Internetkälla

Statistiska centralbyrån (www.scb.se), www.scb.se/templates/tableOrChart____27563.asp

Datum för faktainhämtning 2005-05-18

ABSTRAKT

Vårt syfte är att visa på de normer rörande adoptivföräldraskap som finns i Statens nämnd för internationella adoptionsfrågors (NIAs) handböcker och tidskrift *NIA informerar*. Utifrån queerteorins principer om exkludering och inkludering och forskarens Michael Lipskys teori om närbyråkrater har vi vaskat fram hur normen för adoptivföräldraskapet konstrueras utifrån det biologiska föräldraskapet som ideal.

Barnets bästa är den princip som det genomgående hänvisas till i materialet för att motivera kärnfamiljen som norm. Dock är denna princip aldrig definierad men ges innebörd genom NIAs kriterier för adoptivföräldraskapet. Normen för adoptivföräldraskapet är kortfattat den heterosexuella kärnfamiljen.

Sökord: Adoption, föräldraskap, adoptivföräldraskap, norm, heteronormativitet, närbyråkrater, queerteori, biologiskt, konstruerat, kärnfamilj, tvåsamhet, sexualitet, Statens nämnd för internationella adoptioner (NIA), Myndigheten för internationella adoptionsfrågor (MIA)

Södertörns Högskola

Genusvetenskap påbyggnadskursen

Vt 2005

En steril reproduktion?

- *en analys av normerna kring
adoptivföräldraskapet*

Maria Hulth & Madeleine Stigar

C-uppsats i Genusvetenskap

Handledare: Helena Bergman